

**Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України
Всеукраїнська громадська організація «Асоціація українських
правників»**

**Всеукраїнська громадська організація Українська екологічна спілка
Адвокатське об'єднання “Василь Костицький і Партнери”**

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

науково-практичний журнал

ISSN 2413-7189

№ 3-4

2018

ЗМІСТ

Балюк Г.І., Власенко Ю.Л., Ковальчук Т.Г. Екологічні права громадян України: міжнародні та європейські стандарти і вітчизняні проблеми	2
Бондарук С.І. Правові підстави та умови здійснення сільськогосподарського садівництва.....	16
Борденюк О.В. Перспективи та пріоритетні напрями розвитку галузі картоплярства в Україні.....	20
Гансецька Е.В. Проблеми інституційного забезпечення гарантій реалізації права на охорону здоров'я.....	22
Демчук Т.І. Доступ до екологічної інформації за законодавством країн Балтії	27
Костицький В.В., Костицька І.О. Конституційна екологічна держава	32
Максіменцев М.Г. Особливості механізму злочинного видобування бурштину в Україні: кримінологічний аналіз	37
Руснак Л.М. Права людини у сфері медичної діяльності: поняття та класифікація.....	42
Скрипа Є.В. Правові засади діяльності суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті.....	46
Тильчик О.В., Мороз Н.С. Правова природа відносин у сфері забезпечення інформаційної безпеки особи	52

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ І ВІТЧИЗНЯНІ ПРОБЛЕМИ

Балюк Г.І., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри екологічного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент Національної академії наук України; **Власенко Ю.Л.**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри екологічного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Ковальчук Т.Г.**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри екологічного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Balyuk G., Vlasenko Yu., Kovalchuk T. ENVIRONMENTAL RIGHTS OF UKRAINIAN CITIZENS: INTERNATIONAL AND EUROPEAN STANDARDS AND DOMESTIC PROBLEMS

***Анотація.** В статті розглядаються сучасні проблеми удосконалення закріплення, забезпечення реалізації і захисту екологічних прав громадян України; аналізується: система формування і розвитку міжнародних, європейських та національних правових норм щодо реалізації та захисту екологічних прав громадян та прийнятих на себе Україною зобов'язань перед міжнародним співтовариством щодо закріплення, гарантій реалізації та захисту екологічних прав громадян; здійснюється теоретико-правовий аналіз механізму реалізації екологічних прав на конкретних прикладах справ на рівні національного судочинства та справ, які розглядалися в Європейському суді з прав людини.*

***Ключові слова:** екологічні права; права людини; механізм реалізації екологічних прав; гарантії реалізації прав; захист прав; Європейський суд з прав людини.*

***Annotation.** The article deals with contemporary problems of improving the consolidation, implementation and protection of environmental rights of Ukrainian citizens; the system of formation and development of international, European and national legal norms concerning realization and protection of ecological rights of citizens is analyzed; commitments made by Ukraine to the international community on the consolidation, guarantees of implementation and protection of environmental rights of citizens; The theoretical and legal analysis of the mechanism of realization of environmental rights on concrete examples of cases at the level of national legal proceedings and cases considered by the European Court of Human Rights is carried out.*

The authors of the article come to the logical conclusion that the system of ecological rights of Ukrainian citizens has not yet been completed and continues to be formed; real, practical provision of the implementation and protection of the ecological rights of citizens in Ukraine is still at a low level, and one of the reasons for such a state of affairs - non-fulfillment, violation of the requirements of the legislation.

***Key words:** environmental rights; Human Rights; mechanism of realization of ecological rights; guarantees of realization of rights; protection of rights, European Court of Human Rights.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Нині одним із основних проблемних питань в міжнародному, європейському та національному праві є питання про закріплення, забезпечення реалізації та захисту екологічних прав людини і громадянина, адже воно тісно пов'язане з їх правом на саме життя та охорону здоров'я.

Гармонізація вітчизняного законодавства в зазначеній сфері суспільних відносин повинна здійснюватися з обов'язковим урахуванням положень і принципів як міжнародного, так і європейського права, зокрема екологічного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідження екологічних прав як комплексного правового явища з точки зору поняття, ознак, системи, механізму реалізації та захисту, гарантування та виконання, становлення та розвитку в Україні проводились в спеціальній літературі такими вченими як Андрейцев В.І. [1; 2], Анісімова Г.В. [3], Балюк Г.І. [4], Бредіхіна В.Л. [5], Власенко Ю.Л. [6], Гетьман А.П. [7], Грицкевич С.Г. [8], Кобецька Н.Р. [9], Ковальчук Т. Г. [10], Костицький В.В. [7], Костяшкін І.О. [11], Краснова М.В. [12;13;18], Малишева Н.Р. [14;18], Медведєв К.В. [15], Позняк Е.В. [16], Решетник Л.П. [17], Третяк Т.О. [19], Черкашина М.К. [20] та іншими науковцями.

Мета даної статті та завдання продиктовані актуальністю сучасних проблем удосконалення закріплення, забезпечення реалізації і захисту екологічних прав громадян України з врахуванням вимог міжнародно-європейських правових норм та прийнятих на себе Україною зобов'язань перед міжнародною спільнотою (зокрема, перед Радою Європи).

Виклад основного матеріалу. Міжнародний біль про права людини визначає, що життя людини є повноцінним лише тоді, коли його освітлюють права людини [].

Традиційно міжнародним стандартом у галузі прав людини вважається Загальна декларація прав людини 1948 року і міжнародні пакти про економічні, соціальні, культурні права і про громадянські, політичні права 1966 року. Однак, у жодному з цих актів не йдеться про екологічні права. Щоправда, у Загальній декларації прав людини було виділено право на життя. Причини такого стану пов'язані з тим, що в середині ХХ століття проблеми охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки людини так гостро не стояли як сьогодні. Ці проблеми світового співтовариства привернули увагу лише на початку 70-х років минулого століття. Уперше на міжнародному рівні право на життя в сприятливому навколишньому середовищі було зафіксовано в Декларації про навколишнє середовище, прийнятій на конференції ООН у Стокгольмі у 1972 році [21].

Перший принцип Стокгольмської декларації ООН проголосив, що людина має основне право на сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дає змогу вести гідне благополучне життя. У Декларації по навколишньому середовищу і розвитку, прийнятій на Конференції ООН, яка відбулася у 1992 році у Ріо-де-Жанейро [22], було закріплено право на здорове і плідне життя у гармонії з природою і були сформульовані права на доступ до інформації про стан довкілля, участь у прийнятті рішень, доступ до правосуддя у сфері довкілля.

Більш повно екологічні права людини відображені в Конвенції ООН про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, схвалений в м. Орхусі 25 червня 1998 року і ратифікований Верховною Радою України 6 липня 1999 року [23]. Конвенція проголосила права людини на: сприятливе навколишнє середовище; екологічну інформацію; участь у прийнятті екологічних рішень; розробці екологічних програм, планів, політики, проектів нормативних актів. Орхуська конвенція стала важливим механізмом розвитку демократії та прав людини. Преамбула конвенції пов'язує охорону навколишнього природного середовища з правами людини, піднімає екологічні права до рівня інших фундаментальних прав людини.

Міжнародна спільнота, як відомо, щорічно 10 грудня відзначає День прав людини. Відзначення зазначеної події є принагідним приводом для звернення до проблем закріплення, забезпечення реалізації й захисту прав людини і громадянина в Україні.

Зазначимо, що за роки незалежності в Україні було прийнято низку законодавчих актів, спрямованих на закріплення прав і свобод громадян. Насамперед, це Конституція України, яка проголошує, що права і свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності всієї держави [24]. Утвердження і закріплення реалізації прав і свобод людини є її головним обов'язком. Ратифіковано кілька міжнародних конвенцій, зокрема і вже зазначену вище Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [25]. До речі, її ратифікація стала визначальним чинником, з якого розпочалося перенесення на вітчизняне законодавче поле європейських правових цінностей.

Але, як би не було прикро, фактом є і те, що розвиток законодавчої бази та інституційних механізмів щодо закріплення, забезпечення реалізації і захисту прав людини за стандартами міжнародного та європейського права помітно переважає показники України. Україна має не лише визнати таке відставання, але й дійти усвідомлення необхідності активізувати роботу з приведення вітчизняного законодавства в означеній сфері у повну відповідність до європейських та світових стандартів.

Водночас, незважаючи на викладене вище, загально визнаним у світі є і те, що у деяких галузях законодавства України планка закріплення прав людини і громадянина навіть перевищує міжнародні стандарти. Однією з таких галузей є екологічне законодавство України.

Зокрема, вперше у вітчизняному законодавстві екологічні права громадян у сучасному їх розумінні були закріплені в статті 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року [26]. В преамбулі названого закону зазначається, що охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід’ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України.

Відповідно до ст. 9 зазначеного закону кожен громадянин України має право на: безпечне для його життя та здоров’я навколишнє природне середовище; участь в обговоренні та внесення пропозицій до проектів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об’єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, внесення пропозицій до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, що беруть участь в прийнятті рішень з цих питань; участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів; здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів; об’єднання в громадські природоохоронні формування; вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом; участь у громадських обговореннях з питань впливу планованої діяльності на довкілля; одержання екологічної освіти; подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров’ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище; оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян у порядку, передбаченому законом; участь у процесі здійснення стратегічної екологічної оцінки. Законами України можуть бути визначені й інші екологічні права громадян [26].

Одним з найважливіших у вітчизняній системі екологічних прав, закріплених у статті 9 зазначеного закону, є право громадян на безпечне для життя і здоров’я навколишнє природне середовище [26]. В 1996 році право на безпечне для життя і здоров’я довкілля набуло конституційного закріплення в Основному законі держави [24]. Це право зафіксовано також в галузевих та спеціальних нормативно-правових актах. Зокрема, про право громадян на безпечне довкілля йде мова у розділі 4 Основного законодавства про охорону здоров’я [27]. Статтею 26 цього Закону передбачено, що держава забезпечує охорону навколишнього природного середовища як важливої передумови життя і здоров’я людини шляхом охорони живої і неживої природи, захисту людей від негативного екологічного впливу, шляхом досягнення гармонійної взаємодії особи, суспільства та природи, раціонального використання і відтворення природних ресурсів [27]. Стаття 293 Цивільного кодексу України містить перелік прав, серед яких і право вимагати припинення діяльності, що шкодить довкіллю; право на безпечність харчових продуктів та побутових предметів; право на безпечні умови існування в процесі навчання, праці, проживання [28].

Також екологічний характер мають права, закріплені такими законами: «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про відходи», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання» та ряді інших.

Умови забезпечення права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля деталізуються у численних підзаконних нормативно-правових актах, стандартах, нормативах, санітарно-гігієнічних правилах, будівельних та інших нормах і правилах. Саме у цих актах передбачені конкретні дії, які мають вчинятися для того, щоб мінімізувати вплив шкідливих факторів на навколишнє середовище. Наприклад, до таких актів можна віднести, зокрема ДБН 360-92 «Містобудування. Планування та забудова міських та сільських поселень» від 17 квітня 1992 року [29]. Нормативи граничного скидання забруднюючих речовин, які розробляються згідно постанови Кабінету Міністрів від 11 вересня 1996 року № 1100 «Порядок розробки та затвердження нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин [30] та інші. Однак, у контексті якості та ідентичності нормативної бази щодо закріплення, забезпечення, реалізації та захисту права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, слід погодитися з думкою про те, що українське екологічне законодавство з означених питань на сьогодні не є системним і послідовним. Проте, вірним є і те, що прийняття навіть абсолютно досконалого з точки зору реалізації і захисту прав людини нормативно-правового акту ще не є запорукою усунення усіх перешкод у користуванні визначеними правами.

Нажаль в Україні мало залишилося конституційних прав і свобод людини, які зараз не просто порушуються, а цинічно нехтуються.

Проте, на нашу думку, потреба в забезпеченні екологічних прав громадян України є гострішою, ніж у багатьох інших сферах. Тому є ряд причин.

Зокрема, одна з них – масове порушення цих прав протягом тривалого періоду часу. Екологічні права людини в Україні виступали та продовжують виступати свого роду заручниками складних процесів державотворення, об'єктом системних політичних спекуляцій з боку практично всіх політичних сил, що значною мірою нівелює в суспільній свідомості саму цінність екологічних прав людини.

Доводиться констатувати, що за роки незалежності України принципи реалізації та забезпечення захисту екологічних прав людини, закріплені в Конституції України, міжнародно-правових документах частіше за все залишаються вивіскою української держави, за якою приховано не зовсім пристойний фасад та «кухня» функціонування, перш за все, державного апарату.

Наведемо один з прикладів, який підтверджує викладене вище. Відомо, що серед перших законів екологічного спрямування нового покоління були Закони України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» [32] та «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» [33]. В ці закони неодноразово вносили зміни з різних причин, одна з яких постійне намагання Кабінету Міністрів України скоротити витрати державного бюджету за рахунок «урізання» прав зазначених категорій осіб. До того ж, в числі причин – необхідність приймати спеціальні заходи щодо захисту екологічних прав уже не лише постраждалих осіб або їх дітей (народжених чи ще ненароджених в момент Чорнобильської катастрофи), але і нащадків послідуєчих поколінь. А це означає, що велика кількість громадян України потребує захисту їх прав на безпечне довкілля і на відшкодування шкоди, завданої здоров'ю і майну порушенням вимог екологічного законодавства.

Відомо, що на ліквідацію наслідків Чорнобильської катастрофи Україна була змушена задіяти великі ресурси та зусилля, витрачено значні кошти, проте проблеми, пов'язані із захистом здоров'я всіх постраждалих залишаються і поглиблюються через недостатній рівень фінансового, медичного та соціального забезпечення.

Упродовж останніх років в Україні склалася загрозлива ситуація стосовно виконання заходів щодо зниження ризику захворюваності населення на територіях, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи. Незважаючи на те, що існують прямі вимоги щодо здійснення цих заходів відповідно до ст.ст. 17 та 19 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення

внаслідок Чорнобильської катастрофи» [33], зазначені в цьому законі заходи із зниження ризику захворюваності населення, до яких, зокрема, належать радіаційний моніторинг та медичний нагляд не здійснюються.

Передбачене законодавством цільове державне фінансування дослідження радіаційного стану, опромінення населення та продуктів харчування на територіях, постраждалих унаслідок Чорнобильської катастрофи не здійснюється, а заклади санітарно-епідеміологічної служби, як відомо, зруйновано.

Дослідження радіаційного стану, забруднення основних продуктів харчування, доз опромінення населення останніми роками здійснюється тільки в окремих населених пунктах Київської, Рівненської та Житомирської областей (досліджуються тільки 12 населених пунктів), що обумовлюється відсутністю фінансування цього напрямку радіаційного захисту населення. І це при тому, що результати радіаційно - гігієнічних досліджень в період 2015-2017 років вказують на непоодинокі випадки перевищення лімітів доз опромінення населення у мешканців Рівненської та Житомирської областей. Уміст Cs - 137 у коров'ячому молоці в Рівненській області у 84%, а в Житомирській області у 4% перевищує допустимі рівні вмісту цього радіонукліду відповідно до вимог ДР – 2006. Допустимі рівні вмісту радіонуклідів Cs – 137 та Sr – 90 у продуктах харчування та питній воді. Не краще ситуація щодо продуктів лісу, які в умовах екологічної ситуації в державі часто є одним із основних джерел харчування мешканців Полісся, яке зазнало радіоактивного забруднення [34].

Наприклад, сушені гриби практично у 100% випадків за вмістом Cs – 137 перевищують допустимі рівні вмісту цього радіонукліду відповідно до зазначених вище вимог. А вміст Cs – 137 у сушених грибах, зібраних у Київській області у 28, у Житомирській області у 84, в Рівненській області у 52 % випадків дає підстави віднести їх до радіоактивних відходів. Однак через стихійну торгівлю ці небезпечні продукти поширюються країною, а отже розширюється і число потенційних жертв Чорнобиля в Україні [34].

Окрема важлива проблема – це питання про статус постраждалих унаслідок катастрофи на ЧАЕС щодо потерпілих, які проживають в зоні посиленого радіологічного контролю (категорія 4В). Відповідно до пункту 4 Закону України від 28 грудня 2014 р. “Про внесення змін та визначення такими, що втратили чинність деяких законодавчих актів України”, 837111 громадян України (станом на 1 січня 2015 року), які не з власної ініціативи зазнали впливу іонізуючого випромінювання внаслідок Чорнобильської катастрофи, були позбавлені медичного та соціального захисту через втрату статусу потерпілих унаслідок катастрофи на ЧАЕС. Станом на 1 січня 2018 року ця цифра скоротилася до 796934 осіб. 17 липня 2018 року Конституційний суд України ухвалив рішення стосовно відновлення соціальних гарантій постраждалим унаслідок Чорнобильської катастрофи (в тому числі і потерпілим категорії 4В) [35]. Однак це питання до цього часу залишається невирішеним і веде до зростання соціального напруження в суспільстві. Крім того, постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2018 року стосовно видачі посвідчень нового зразка постраждалим унаслідок Чорнобильської катастрофи не передбачає оновлення таких документів для потерпілих категорії 4В. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2018 року №551 [36] не змінила цієї ситуації. А отже є реальна загроза втрати статусу потерпілих унаслідок катастрофи на ЧАЕС для 796934 громадян України з усіма соціальними, медичними наслідками тощо.

Отже, як бачимо, на даний час, беручи до уваги певні соціальні, політичні та економічні чинники, вказані права - право громадян на екологічно безпечне довкілля та на відшкодування шкоди, реалізувати не просто. Але ідеалом позбавленим змісту залишаються і інші екологічні права, оскільки їх важко, а точніше більшою мірою неможливо реалізувати.

Як свідчить практика, упродовж останнього десятиріччя Україна входить до першої п'ятірки держав за кількістю звернень до Європейського суду з прав людини. Така статистика певною мірою свідчить про їхню обізнаність із судовими і позасудовими міжнародними правозахисними механізмами, однак більшою мірою це свідчить про актуальність захисту конституційних (в тому числі, екологічних) прав і свобод громадян України.

Не зважаючи на те, що в жодному з основних міжнародних та європейських документів не зафіксовано право особи на екологічно безпечне довкілля зауважимо, що відсутність формалізації цього права не свідчить про його невизнання міжнародною спільнотою та неможливість його захисту. Так, хоча Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [25] не містить у своєму тексті цього права практика ЄСПЛ вказує на активність звернень громадян за захистом їх права на безпечне довкілля. Для підтвердження зазначеного наведемо декілька прикладів. У справі “Лопез Остра проти Іспанії” [37] заявниця наголошувала на порушенні ст.8 Конвенції, оскільки поряд з будинком було розміщено підприємство з переробки рідких і твердих відходів, що довгий проміжок часу призводило до неприємних запахів, шуму і шкідливих випробувань. За результатами розгляду справи, ЄСПЛ зазначив, що сильне забруднення довкілля може вплинути на добробут людей такою мірою, що вкрай негативно може позначитись на їх особистому і сімейному житті, не заподіюючи значної небезпеки їх здоров'ю. Суд вказав, що державі не вдалося встановити відповідний баланс між інтересами економічного благополуччя міста та належним дотриманням прав заявника щодо недоторканості житла, особистого і сімейного життя. Суд визнав такі дії держави порушенням ст. 8 Конвенції [25].

Аналогічні позиції ЄСПЛ містяться і в справах проти України. У справі “Дубецька ті інші проти України” [38] заявники вважали, що держава не захистила їх житло, приватне та сімейне життя від понаднормового промислового забруднення, спричиненого діяльністю двох державних вугледобувних шахт. Суд, визнав це порушенням ст. 8 Конвенції, зазначивши, що небезпідставна скарга за статтею 8 може мати місце в тому разі, коли екологічна небезпека досягає такого серйозного рівня, що призводить до суттєвого перешкоджання здатності заявника користуватися своїм житлом, мати приватне чи сімейне життя [25].

У іншій справі “Гримковська проти України” [39], заявниця скаржилась на близьке розміщення магістральної дороги до її будинку, внаслідок чого створювалась шкода її житлу, приватному та сімейному життю. За результатами розгляду скарги, Суд дійшов висновку, що мало місце порушення, оскільки значний вплив шуму, вібрації, забруднення повітря у зв'язку з розміщенням магістральної дороги, перешкоджав можливості реалізації права користування своїм житлом, створювалась шкода приватному та сімейному життю [39]. У справі “Дземюк проти України” [40] заявник скаржився, що створення кладовища біля його будинку призвело до забруднення джерел постачання питною водою, що заважало йому реалізувати право користування своїм житлом та негативно вплинуло на його фізичний та психічний стан. Як і в попередніх випадках ЄСПЛ встановив порушення ст.8 Конвенції, вказуючи, що функціонування кладовища на такій близькій відстані до будинку є втручанням у право заявника на повагу до його житла та приватного і сімейного життя [25].

Все викладене вище свідчить про актуальність для України європейського досвіду, який стосується питань закріплення, забезпечення реалізації і захисту екологічних прав людини і громадянина, і перш за все, напрацьовані інституціями Ради Європи. Що це за організація і чому для України її досвід є таким важливим?

Рада Європи як міждержавна регіональна організація була утворена 5 травня 1949 року шляхом підписання представниками урядів 10 західноєвропейських держав (Бельгії, Великобританії, Данії, Ірландії, Італії, Люксембургу, Нідерландів, Норвегії, Франції та Швеції). Лондонського договору про утворення Ради Європи та Статуту Ради Європи.

Метою зазначеної організації є розвиток співробітництва держав-учасниць на базі спільних принципів та ідеалів, а також сприяння їх економічному і соціальному прогресу. Її основні напрямки діяльності пов'язані з головною ідеєю – демократією для людини.

Основним документом, на якому будується діяльність Ради Європи, є Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята 4 листопада 1950 року [25]. Конвенція, по-перше, закріпила основні стандарти прав людини в Європі. По-друге, зобов'язала держави бути послідовними в їх реалізації. По-третє, закріпила міжнародну систему захисту прав і свобод людини. Мета Конвенції – поставити в центр європейської політики Людину. Це перший міжнародний договір, спрямований на імплементацію Загальної декларації прав людини 1948 року, який гарантує особам, що перебувають під юрисдикцією держави-члена Ради Європи, права на життя, свободу від катувань та іншого негуманного чи принизливого поводження або покарання; свободу від рабства та примусової праці; право на особисту свободу та недоторканість; право на справедливе і публічне здійснення правосуддя; свободу від зворотнього застосування законів; право на недоторканість приватного життя; свободу думки, совісті та релігії; свободу слова; право на мирні зібрання і свободу об'єднань; право на створення сім'ї.

Україна є членом Ради Європи з 9 листопада 1995 року, а зазначену Конвенцію ратифікувала 17 липня 1997 року [25].

Основним інструментом захисту прав людини згідно з Конвенцією виступає скарга, умови прийняття якої наступні: визнання Україною юрисдикції Європейського суду; повне використання громадянином всіх національних способів захисту порушеного права (свободи); дотримання строку подання скарги – шість місяців з моменту винесення остаточного “національного” рішення.

При підписанні основного документа – Конвенції, Україна зробила заяву про визнання в законодавчому порядку права на індивідуальні звернення до Європейської комісії з прав людини і юрисдикцію Європейського суду з прав людини.

Автори Європейської конвенції присвятили її положення створенню унікального судового механізму, який, власно кажучи, здійснив своєрідну революцію в міжнародному праві. Вперше в галузі прав людини держави – учасниці Конвенції одержали можливість оскаржувати в судовому порядку недотримання іншою державою-учасницею закріплених в договорі прав і свобод приватних осіб незалежно від їх громадянства. Вперше було визнано право приватних осіб звертатися безпосередньо до міжнародного судового органу зі скаргами на порушення передбачених в договорі прав, і вперше рішення цього міжнародного судового органу стало носити суворо обов'язковий характер стосовно держави-відповідача.

Європейський суд з прав людини став єдиним судовим органом компетентним тлумачити положення Європейської конвенції і виносить рішення про наявність чи відсутність її порушення в конкретних справах, представлених на його розгляд.

Основними органами Ради Європи є: Парламентська асамблея Ради Європи, Комітет Міністрів, Європейська комісія з прав людини, Європейський суд з прав людини. Штаб квартира Європейського суду знаходиться в м. Стразбурзі (Франція), де також знаходиться Секретаріат, який організаційно діє в рамках Генерального Секретаріату Ради Європи.

Європейський суд компетентний розглядати як міждержавні скарги, подані однією державою-учасницею, так і індивідуальні скарги, тобто ті, які подані приватними (юридичними і фізичними особами).

Отже, як неважко помітити, шлях українського громадянина до Європейського суду по суті є відкритим. На практиці переважна більшість скарг, які надходять до Європейського Суду, - це індивідуальні скарги.

Скарги можуть подаватися необов'язково громадянином держави, на яку він скаржиться, достатньою є умова, що держава, проти якої громадянин подає скаргу є учасницею Конвенції. Так у ст.1 Конвенції говориться про те, що держави-учасниці

забезпечують кожній людині, що знаходиться під їх юрисдикцією, права і свободи закріплені в розділі 1 зазначеної Конвенції.

Громадянин України може подати скаргу до Європейського Союзу, посилаючись на статті Конвенції. Європейський Суд з прав людини прийме скаргу від громадянина лише на порушення тих прав і свобод, які містяться в Конвенції. А це, як було наведено вище, перелік традиційних цивільних і політичних прав. Згідно з Конвенцією захисту підлягають права і свободи, які носять цивільний і політичний характер. Саме цим і визначаються особливості предмета скарги.

Скарга в європейській традиції має один аспект, який до того був не знайомий українським громадянам. Скарга, подана на порушення прав і свобод людини, може бути не лише по факту порушення, але і як сигнал ймовірного (можливого) порушення прав і свобод людини. Можна, наприклад, навести аналогію: в законодавстві України є поняття «звернення» до державного органу з заявою щодо вжиття заходів по недопущенню і усуненню порушень.

Реалізація права на захист в Європейському суді передбачає дотримання ряду умов, які закріплені в Конвенції. Зупинемося на основних умовах прийнятності скарги і критеріях прийняття її до розгляду.

По-перше, необхідність вичерпання внутрішніх способів правового захисту. Це означає, що перш ніж подати скаргу до Суду, заявник зобов'язаний звернутися з цією скаргою до всіх внутрішніх судових органів, включно до вищої інстанції, так як система захисту прав і свобод, яка діє в рамках Конвенції, являється субсидіарною (додатковою) по відношенню до національних систем. При поданні скарги заявник повинен чітко керуватися ст. 35 Конвенції [25]. На практиці це означає, що захист повинен бути чітко визначений у внутрішньому праві, а його використання не повинно залежати від волі тієї чи іншої посадової особи. Крім того, захист повинен бути здатним привести до відновлення порушеного права.

Звертаємо увагу на те, що для подачі скарги до Європейського Суду встановлено строк – 6 місяців. Точка відліку шести місяців починається з моменту публічного оголошення остаточного мотивованого рішення останньої внутрішньої інстанції або момент письмового повідомлення про нього заявника; скарга неприйнятна для розгляду, якщо вона була розглянута або знаходиться на розгляді в іншому міжнародному органі, наприклад, в Комітеті з прав людини, який був створений в рамках факультативного протоколу до Пакта ООН про цивільні або політичні права; скарга повинна виходити безпосередньо від людини, яка вважає себе жертвою порушення Конвенції (ст. 34). Анонімні скарги не являються прийнятними (ч.2 ст. 35 Конвенції; скарга розглядається тільки як порушення прав і свобод у Конвенції; приймається скарга тільки на дії (бездіяльність, які відносяться до порушень Конвенції, і тільки по відношенню до держави-учасниці Конвенції в сфері дії її юрисдикції, скарга на порушення прав і свобод, передбачених Конвенцією, прийнятна з моменту її ратифікації, і держава не несе відповідальності за порушення Конвенції за фактами, які мали місце до її ратифікації. Україна відповідає за своїми зобов'язаннями тільки за період з моменту ратифікації Конвенції 1997 року; скарга повинна бути обґрунтованою. Суд розглядає саму суть поданої скарги (ч. 1 ст. 35). Подана скарга буде розглядатися на засадах змагальності сторін. Розглядається не лише скарга заявника, але і аргументи держави.

Однак слід ще раз підкреслити, що громадянин, перш ніж звернутися за захистом до ЄСПЛ, повинен вичерпати всі наявні в національній правовій системі способи захисту свого права.

Проте, ведучи мову про реалізацію і захист екологічних прав громадян було б не виправданим не побачити і тих реальних змін, які відбуваються в Україні і які засвідчують, на нашу думку, позитивні зрушення в цій сфері відносин. Якщо ще кілька років тому назад важко було віднайти судові рішення у справі щодо забезпечення і захисту екологічних прав громадян, то в даний час є підстави констатувати, що ситуація

змінилася на краще, і таких рішень стає більше. Про це свідчать, зокрема рішення винесені судами.

Як приклад, можна навести рішення Херсонського міського суду від 21 вересня 2017 року у справі №766/10892/16-ц [42], в якому йдеться про те, що громадянин звернувся до суду з позовом до служби будівельно-монтажних робіт і цивільних споруд про зобов'язання вчинити певні дії, зазначаючи про те, що відповідач є балансоутримувачем багатоквартирного житлового будинку, в якому передбачена, побудована та обладнана система збору твердих побутових відходів у вигляді сміттєпроводу в під'їздах. Проте відповідач з власної ініціативи розмістив контейнери для збору сміття на узбіччі. Ці контейнери не обладнані кришками, не огорожені, що призводить до постійного розвіювання та розпилювання відходів по проїжджій частині дороги, легкі відходи (папери, пакети тощо) постійно залітають до дворів прилеглих приватних будинків. Окрім того, на сморід, що виходить із відкритих контейнерів збігаються бродячі собаки, які розкидають сміття у пошуках їжі, та є дуже агресивними, що становить загрозу для життя і здоров'я громадян, особливо дітей.

Даний позов суд задовольнив у повному обсязі. Примітним для цієї справи є те, що суд у своєму рішенні посилався на «деталізовані» підзаконні нормативно-правові акти. Зокрема, на ДБН А 1.1-1-0-93 «Система стандартизації та нормування в будівництві. Основні положення», Державні санітарні норми та правила утримання територій населених місць від 17.03.2011 року № 145 [42].

Ще один приклад. Рішенням Апеляційного суду Київської області від 19 травня 2017 року у справі № 372/4399/15-ц встановлено, що на нафтобазі ТОВ «Побутрембудматеріали» сталася пожежа, яка тривала 10 діб [43]. Наслідком пожежі стало завдання шкоди природному середовищу зі створенням небезпеки для життя і здоров'я людей. Позивачам, як жителям вказаного регіону, спричинена моральна шкода у вигляді ряду психотравмуючих факторів, пов'язаних із ушкодженням здоров'я, знищенням майна позивачів (а саме городини, яку позивачі вирощували, споживали та частково реалізовували, за що отримували певний дохід). Позивачі просили стягнути солідарно з відповідачів (з кількох підприємств) заподіяну моральну шкоду в розмірі 263 088 грн. Позов було задоволено. Примітним є те, що суд застосував положення Конвенції про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну діяльністю, небезпечною для навколишнього середовища від 21 червня 1993 року [44].

Право громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля передбачає певні гарантії для його реалізації. Такі гарантії закріплені в ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [26]. До основних з них слід віднести: проведення державних заходів, які спрямовані на підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища; забезпечення доступу громадських об'єднань та громадян до діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища; контроль за додержанням екологічного законодавства з боку держави та громадських формувань; компенсація у встановленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Вказані гарантії мають на меті забезпечення нормального здійснення громадянами своїх екологічних прав.

Частина 2 зазначеної вище статті закріплює надзвичайно важливе положення про те, що будь-яка діяльність, яка перешкоджає або якимось чином обтяжує реалізацію прав громадян на безпечне довкілля підлягає припиненню в обов'язковому порядку відповідно до чинних норм законодавства.

Ведучи мову про захист екологічних прав громадян, слід зазначити, що його передбачено у низці нормативних актів. Так, наприклад, у ст.11 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [26], вказано, що держава гарантує своїм громадянам реалізацію екологічних прав, наданих їм законодавством. На сьогодні формами такого захисту є адміністративний, судовий та громадський захист, самозахист,

звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, звернення до Конституційного суду України.

Адміністративна форма захисту передбачена у ст. 40 Конституції України [24] та у ст. 1 Закону України «Про звернення громадян» [45], відповідно до яких громадяни мають право звернутися до органів публічної влади, об'єднань громадян, до установ, підприємств, організацій усіх форм власності. У такому зверненні можуть бути відображені зауваження, пропозиції, скарги, зокрема й з питань, які стосуються забезпечення реалізації екологічних справ громадян. Особи, яким направлені такі звернення, повинні здійснити їхній розгляд і дати відповідь з певним обґрунтуванням протягом місяця від дня отримання звернення. Проте, у реаліях сьогодення, як не прикро, доводиться стверджувати, що адміністративна форма захисту прав громадян не є ефективною. Органи публічної влади підходять до таких звернень громадян формально, не вникаючи у суть питання та не маючи бажання вирішити існуючу проблему.

До громадського порядку захисту належать захист, передбачений законодавством щодо проведення референдумів, громадських слухань, загальних зборів громадян за місцем проживання, мітингів, демонстрацій тощо [46, с. 265]. Треба визнати, що як і адміністративна форма захисту, громадський захист не є надто дієвим. На сьогодні він може себе виправдати лише у випадку резонансних для суспільства ситуацій із залученням значної кількості населення.

У юридичній науці серед форм захисту прав громадян також виділяють самозахист. Його особливістю є можливість захищати право не звертаючись до компетентних органів. Самозахист належить до конституційних прав. Так, відповідно до ч.5 ст. 55 Основного Закону [24] кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Характерно, що кількість способів самозахисту не обмежується. Вони можуть застосовуватися як окремо, так і в комплексі, але лише з обов'язковим додержанням умов правомірної реалізації. Особа може самостійно вибирати способи самозахисту з урахуванням змісту порушеного права, характеристики протиправної поведінки. Але обраний спосіб самозахисту не може суперечити вимогам закону.

Серед форм юридичного захисту екологічних прав найбільш ефективним, на нашу думку, залишається судовий захист. Можливість судового оскарження є конституційною правомочністю і не вимагає субсидіарного регламентування в інших нормативно-правових актах. Стаття 55 Конституції України [24] передбачає можливість для кожного оскаржити в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Безпосередньо судовий захист права на безпечне для життя та здоров'я довкілля закріплює ч.3 ст. 11 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [26], згідно якої порушені права громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища мають бути поновлені, а їх захист здійснюється в судовому порядку.

Окрім Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, важливе значення має Орхуська конвенція від 25 червня 1998 року [23]. Так, ст. 9 вказаної Конвенції гарантує можливість реалізації права недержавних організацій на звернення до суду у відношенні справ, пов'язаних з участю громадськості. Зокрема, в ухвалі Харківського апеляційного адміністративного суду від 3 листопада 2014 року у справі № 243/12077/13-а [47] було враховано вищенаведені положення. В судовому рішенні міститься досить широке обґрунтування, з посиланням на практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), яка є джерелом права в Україні. Зокрема, в рішенні по справі ЄСПЛ «Гримковська проти України» [38] від 21 липня 2011 року, визнавалося таким, що підпадає під захист Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод порушення права на участь громадськості у прийнятті рішень з екологічних питань як процесуальної гарантії забезпечення прав, закріплених у статті 8 Конвенції.

Аналізуючи способи захисту екологічних прав громадян, передбачені екологічним законодавством, слід зауважити, що вони законодавчо не зафіксовані в узагальненому вигляді. За аналогією з цивільним законодавством до основних способів захисту, які найчастіше зустрічаються можна віднести: відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відновлення порушеного права; припинення дії, що перешкоджає здійсненню права або порушує його; визнання незаконними рішень чи дій (бездіяльності) представників публічної влади та інші способи, встановлені в законодавчих актах.

Зауважимо, наприклад, що при відшкодуванні збитків, у зв'язку з фактичними витратами на відновлення здоров'я також постає надзвичайно багато проблем. Так, по-перше, існує законодавча невизначеність щодо того, хто реалізує безпосередньо зобов'язання держави щодо створення відповідних гарантій, а відтак немає чіткого визначення суб'єктів, на яких покладається відповідний обов'язок та які конкретно будуть нести відповідальність за не створення умов для реалізації права на безпечне для життя та здоров'я довкілля. Тобто, важно встановити вину конкретного суб'єкта. По-друге, майже нереально довести причинний зв'язок між шкодою заподіяною життю чи здоров'ю громадян та порушенням з боку державних органів.

Іншим прикладом використання способів захисту є вимога фізичної особи про заборону діяльності підприємства, яке погіршує екологічну обстановку за місцем проживання фізичної особи. Проте важливим є звернення до належного відповідача, який має відповідні повноваження. Так, наприклад у постанові Донецького окружного адміністративного суду № 2а/0570/6915/2012 [48] від 23 липня 2012 року зазначено, що позивачі звернулись до суду з позовною заявою до головного державного санітарного лікаря м. Маріуполя про визнання неправомірною бездіяльності щодо поновлення порушеного права на безпечні для життя та здоров'я умови проживання, зобов'язання тимчасово зупинити діяльність підприємства в санітарно-захисній зоні ПАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча», оскільки це підприємство порушує санітарні норми та правила, та зобов'язати прийняти заходи згідно з санітарним законодавством відносно відселення позивачів із санітарно-захисної зони ПАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча». Проте, суд, посилаючись на норми законодавства, вказав, що перелік повноважень головних державних санітарних лікарів міст, а також заходів, які вони можуть застосовувати у разі виявлення порушення санітарних норм і правил не передбачає поновлення конституційного права на безпечні для життя та здоров'я умови проживання шляхом відселення із санітарно-захисної зони.

Захист права на безпечне для життя і здоров'я довкілля може також відбуватись за допомогою визнання незаконним рішення, дії чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових та службових осіб. Як приклад можна навести постанову Івано-Франківського окружного суду № 809/739/17 [49] від 23 червня 2017 року. Позивач звернувся до суду з адміністративним позовом до Головного управління Держгеокадастру в Івано-Франківській області про визнання недійсним наказу про передачу в оренду земельної ділянки. Позовні вимоги мотивовані тим, що на вказаній земельній ділянці без зміни її цільового призначення третя особа здійснює будівництво свиноферми в с. Грушка, яка буде знаходитись на відстані 1-1,3 км від будинку позивача, що становитиме загрозу порушення гарантованого статтею 50 Конституції України його права на безпечне життя та здоров'я довкілля [24], оскільки зазвичай свинокомплекси з поголів'ям свиней від 4 до 12 тисяч голів викидають біля 7,47-186,47 т забруднюючих речовин на рік, включаючи речовини, що створюють специфічний запах. Позовні вимоги було задоволено повністю, наказ було скасовано.

Таким чином, як бачимо, вітчизняний законодавець наділяє громадян широким колом повноважень для захисту їхнього права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Це проявляється у різноманітності форм і способів захисту, а також охорони зазначеного права, передбачених чинним законодавством.

Проте ряд форм захисту у світлі реалій сьогодення, на нашу думку, є неефективними, не здатними повною мірою забезпечити реалізацію права громадян на безпечне довкілля. На даний момент, як було зазначено, найбільш ефективною формою захисту є судовий захист. Проте і він містить низку недоліків, серед яких складність та тривалість процедури, складність у доказуванні завданої шкоди та встановленні вини суб'єктів владних повноважень. Тому вважаємо, що необхідно законодавчо визначити відповідальність органів публічної влади при здійсненні громадянами всіх форм захисту екологічних прав, а також деталізувати коло суб'єктів, яким адресовані зобов'язуючі приписи конституційної норми щодо забезпечення права громадян на безпечне довкілля.

Зокрема, одним із способів захисту прав громадян – законодавчо передбачена можливість звернутися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Згідно з Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», ухваленого 23 грудня 1997 року, щорічно має подаватися доповідь про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні, в тому числі екологічних прав. Однак, незважаючи на вимогу закону такі доповіді з'являються не часто. Це приклад грубого попрання вимог законодавства на рівні такої високої інституції як Омбудсман України. Такий стан справ терміново має бути виправлено. В тому числі, пропонуємо на законодавчому рівні передбачити відповідальність цього органу за невиконання покладених на нього обов'язків.

На жаль у вітчизняному законодавстві ще відсутній чіткий юридичний механізм, в якому б органічно були поєднані всі ланки системи закріплення, забезпечення реалізації і захисту прав громадян, зокрема екологічних прав громадян.

За оцінкою багатьох вітчизняних і зарубіжних експертів нечіткість, невизначеність, розмитість, а іноді і відсутність правових норм, які б регулювали механізм забезпечення реалізації та захисту прав громадян, зокрема екологічних прав громадян, є свідченням незадовільної правової ситуації в сучасному суспільстві. За такого стану справ (якщо його не виправити), закріплений в Конституції України правовий статус людини і громадянина, втрачає своє реальне підґрунтя, а це загрожує перетворенню реальних прав у порожню декларацію, відірвану від життя. З огляду на зазначене вище, вважаємо, що одним із найважливіших і невідкладних завдань держави є вдосконалення процедур забезпечення реалізації та захисту екологічних прав громадян.

Право людини – це стержень правової системи держави, основне, що визначає її соціальний, політичний, юридичний зміст. Критерієм усталеності правової системи суспільства і показником рівня його правового розвитку в умовах економічної, політичної і соціальної нестабільності є здатність держави забезпечити реалізацію прав людини і громадянина. На наш погляд, головною умовою реалізації прав особи в Україні є сильна державна влада. Держава потребує розумного розширення владних повноважень стосовно суспільства. З цією метою є необхідність переглянути стереотипи щодо ролі державної влади в суспільстві. Однак, це не означає, що держава повинна посилювати авторитарність на шкоду демократії. Це означає, що держава зобов'язана створити такий правовий механізм, який би міг повністю забезпечити права особи. І першим кроком до цього повинно стати наведення належного порядку і запровадження ефективної системи управління.

Адже від цього залежить робота як правового, так і інших механізмів регулювання екологічних суспільних відносин, саме ці механізми і забезпечують, в кінцевому рахунку, права громадян.

Висновки. Екологічні права громадян можуть розглядатися як сукупність закріплених в міжнародних та європейських актах, Конституції України, спеціальному екологічному і суміжному з ним законодавстві прав індивіда, тобто людини і громадянина, які реалізуються в процесі взаємодії з навколишнім середовищем і які

забезпечують задоволення його основних потреб у цій сфері. Система екологічних прав громадян України ще не завершена і продовжує формуватися.

Реальне, практичне забезпечення реалізації і захисту екологічних прав громадян в Україні перебуває ще на низькому рівні. Одна з причин такого стану справ – невиконання, погіршення вимог законодавства.

Крім того, в Україні за всі роки незалежності, на жаль, так і не було створено координаційний орган виконавчої влади, який би відповідав за забезпечення прав громадян, в тому числі і екологічних прав.

Головне, що хотілося б насамкінець підкреслити, - назріла потреба виводити нашу державу на якісно новий етап діяльності у сфері закріплення, забезпечення реалізації та захисту прав громадян, зокрема екологічних.

Немає сумніву, що на цьому шляху нашу державу чекають великі труднощі і значні бар'єри, однак рано чи пізно (краще, звичайно, раніше) їх зрештою доведеться долати. Нагадаємо, що перші кроки в цьому напрямку державою вже були зроблені. Так, 17 червня 1999 року постановою Верховної Ради України були затверджені «Засади державної політики України в галузі прав людини». Зазначений документ має рамковий характер і може бути розгорнутий у масштабніший документ. Зокрема, таким документом могла б стати прийнята Національна програма адаптації законодавства України до її міжнародних зобов'язань у сфері прав і свобод людини і громадянина.

З метою оптимізації процесів приведення вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародних та європейських стандартів у галузі прав людини, назріла також необхідність внести доповнення до статті 9 Конституції України, стосовно дії в Україні загальновизнаних принципів і норм міжнародного права та визнання пріоритету міжнародно-правових зобов'язань нашої держави.

Список використаних джерел

1. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. 208 с.
2. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. 332 с.
3. Анісімова Г.В. Здійснення громадянами екологічних прав. Автореферат дис... к.ю.н. 12.00.06. Х.: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 1996. 20 с.
4. Балюк Г.І. Екологічне право України: Конспект лекцій у схемах (Загальна і особлива частини): Навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 192 с.
5. Бредіхіна В. Л. Право громадян на безпечне навколишнє природне середовище: Автореферат. дис... к.ю.н.: 12.00.06. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Х., 2005. 19 с.
6. Власенко Ю.Л. Процесуально-правовий механізм реалізації права на доступ до екологічної інформації. *European Political and Law Discourse*. Volume 2. Issue 4. 2015. р. 319-327.
7. Гетьман А.П., Костицький В.В. Становлення та розвиток інституту екологічних прав людини у законодавстві України. *Право України*. 2012, №1/2. С.180–202.
8. Грицкевич С.Г. Конституційні екологічні права людини і громадянина та їх забезпечення органами внутрішніх справ: автореф. дис. к.ю.н. ... 12.00.06. К.: КНУ, 2002.
9. Кобецька Н.Р. Екологічні права громадян: автореферат дис... к.ю.н. 12.00.06. К. 1998. 17с.
10. Ковальчук Т.Г. Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування: автореф. дис... к.ю.н.: 12.00.06. К.: КНУ, 1996. 20с.
11. Костяшкін І.О. Право загального землекористування громадян: Автореферат дис... к.ю.н.: 12.00.06. К.: КНУ, 2005. 17с.
12. Краснова М.В. Гарантії реалізації права громадян на екологічну інформацію: Автореферат дис... к.ю.н. 12.00.06. К.: КНУ, 1997. 16с.
13. Краснова М.В. Конституція України та екологічні права громадян // *Вісник КНУ . Юридичні науки*. 2000. Вип.37. С.12–16.
14. Малишева Н.Р. Науково-практичний коментар до закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Н.Р. Малишева, М.І. Єрофеев. Харків: Право, 2017. 416 с.
15. Медведєв К.В. Екологічні права громадян України: гарантії їх судового захисту. Автореферат. дис... к.ю.н.:12.00.06. К., 2012. – 15 с.
16. Позняк Е.В. Правові аспекти здійснення громадської екологічної експертизи в Україні: Автореферат дис... к.ю.н.:12.00.06. К., 2005. 17 с.

17. Решетник Л.П. Відшкодування шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав громадян: Автореферат дис... к.ю.н. 12.00.06. Х.: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2005. 20 с.
18. Судовий захист екологічних прав громадян України: довідник для суддів. Краснова М.В., Малишева Н.Р., П.І. Шевчук та ін. К. Вид дім «КМ Академія», 2001. 178 с.
19. Третяк Т.О. Реалізація права на екологічну безпеку в Україні Автореферат дис... к.ю.н. 12.00.06. Інститут держ. і права ім. В.М. Корецького. К., 2011.16 с.
20. Черкашина М.К. Юридичні гарантії права природокористування Автореферат дис... к.ю.н. 12.00.06. Х.: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2008. 20 с.
21. Декларація Конференції ООН по проблемам окружающей человека среды, прийнята у Стокгольмі в 1972 році. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454
22. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку, прийнята у Ріо-де-Жанейро в 1992 році. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455
23. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: ратифіковано Законом від 06.07.99. *Офіційний вісник України* від 14.05.2010 р., № 33, стор. 12, ст. 1191.
24. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. с.141.
25. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950: ратифікована Законом України від 17.07.97. *Відомості Верховної Ради України*, 1997, N 40, ст. 263. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
26. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради*, 1991, №41, ст. 546.
27. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. ст.19.
28. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. ст.356.
29. ДБН 360 – 92 “Містобудування. Планування та забудова міських та сільських поселень” від 17 квітня 1992 р. URL: <https://kga.gov.ua/files/doc/normy-derjavu/dbn/Mistobuduvannja-Planuvannja-i-zabudovamiskyh-i-silskyh-poselen-DBN-360-92.pdf>
30. Порядок розробки і затвердження нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та перелік забруднюючих речовин, скидання яких у водні об'єкти нормується: постанова Кабінету Міністрів України від 11 вересня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1100-96-п>
31. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991. *Відомості Верховної Ради УРСР*, 1991, № 16, ст.200.
32. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 27.02.1991. *Відомості Верховної Ради УРСР*, 1991, N 16, ст.198.
33. Віктор Сушко. Втрата здоров'я та якості життя постраждалих унаслідок Чорнобильської катастрофи. Ризики не подолані. *Голос України*, 15 січня 2019 р. с. 6.
34. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпунктів 2-7, 12 та 14 пункту 4 розділу I Закону України "Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України" від 28 грудня 2014 року № 76-VIII від 17.07.2018. *Вісник Конституційного суду України* від 2018. 2018 р., № 4, стор. 105.
35. Деякі питання видачі посвідчень особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та іншим категоріям громадян: постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2018 р. № 55. *Урядовий кур'єр* від 25.07.2018. № 137.
36. Справа “Лопез Остра проти Іспанії” від 9 грудня 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_348
37. Справа “Дубецька та інші проти України” (Заява № 30499/03) від 10 лютого 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_68
38. Справа «Гримковська проти України» (Заява № 38182/03) від 21 липня 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_72
39. Справа «Дземюк проти України» (Заява № 42488/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a51
40. Іванець І.П. Концепція захисту екологічних прав через призму практики Європейського суду з прав людини. *Наше право*. №10. - 2013. – С. 195-200.
41. Рішення № 72407310, 26.02.2018, Херсонський окружний адміністративний суд. Режим доступу: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/72407310/>
42. ДБН А.1.1-1:2009 Система стандартизації та нормування в будівництві (зі змінами від 01.09.2017р.) URL: http://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/dbn_a_1_1_1_93_zi_zminami/1-1-0-775; Державні санітарні норми та правила утримання територій населених місць : наказ Міністерства охорони здоров'я

України від 17.03.2011 N 145. *Офіційний вісник України* від 18.04.2011 р., № 27, стор. 213, стаття 1140, код акта 55798/2011.

43. Рішення Апеляційного суду Київської області від 19 травня 2017 року у справі № 372/4399/15 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> Rewiew/66857836

44. Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну при перевезенні небезпечних вантажів автомобільним, залізничним та внутрішнім водним транспортом. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_837

45. Про звернення громадян: Закон України від 02 жовтня 1996р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. ст.256.

46. Краснова М.В. Правове забезпечення участі громадськості в процесі прийняття рішень, що стосуються довкілля. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. 2002. Вип. 48. С. 263 – 273

47. Ухвала Харківського апеляційного адміністративного суду від 03 листопада 2014 р. у справі № 243/12077/13. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> Rewiew/41333704

48. Постанова Донецького окружного адміністративного суду № 2а/0570/6915/2012 від 23 липня 2012р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> Rewiew/25439736.

49. Постанова Івано-Франківського окружного суду №809/739/17 від 23 червня 2017 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> Rewiew/67480505.

50. Іванюшенко В.В. Конституційне право людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля та його забезпечення в системі місцевого самоврядування: автореф. Дис. на здобуття наук. ступ. канд. юр. наук: спец. 12.00.02 “Конституційне право”. Київ, 2009. с. 22.

УДК 349.414

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА УМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО САДІВНИЦТВА

Бондарук С.І., здобувач магістра права Вінницького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом

Bondaruk S. LEGAL GROUNDS AND CONDITIONS FOR THE IMPLEMENTATION OF AGRICULTURAL HORTICULTURE

Анотація. Проведено дослідження юридичної природи сільськогосподарського садівництва. Розглянуто правове регулювання земельних, аграрних відносин у сфері виробництва плодовоовочевої продукції здійснюється крізь призму законодавчого визначення правового режиму земель сільськогосподарського призначення разом з багаторічними плодовими насадженнями.

Ключові слова: природні ресурси, земельні ресурси, правовий режим, товаровиробники, фермерські господарства.

Annotation. The study of the legal nature of agricultural horticulture has been conducted. The legal regulation of land, agrarian relations in the sphere of production of fruit and vegetable products is considered through the prism of the legislative definition of the legal regime of agricultural lands, along with perennial fruit plantations.

Key words: natural resources, land resources, legal regime, commodity producers, farms.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ведення сільськогосподарського (промислового) садівництва залежить перш за все від того, як у законі будуть визначатись правові підстави та умови здійснення такого виду сільськогосподарської діяльності, який органічно поєднується передусім з використанням сільськогосподарськими товаровиробниками земель сільськогосподарського призначення, водних та інших природних ресурсів, майна та цілісних майнових комплексів у процесі виробництва, зберігання, переробки і реалізації продукції садівництва на внутрішньому і зовнішньому аграрних ринках з метою одержання прибутку.

Виклад основного матеріалу. Правові підстави ведення сільськогосподарського (промислового) садівництва, під якими у теорії земельного, аграрного права розуміються юридичні факти та юридичні склади, з якими закон пов'язує виникнення, зміну і

припинення земельних, аграрних правовідносин, за об'єктним складом умовно можна поділити на три групи, а саме: а) підстави набуття суб'єктивних прав на землю на юридичному титулі права власності чи права землекористування; б) підстави набуття прав на використання водних та інших природних ресурсів; природні ресурси; в) підстави набуття аграрно- майнових прав на об'єкти нерухомого і рухомого майна.

Розвиток сільськогосподарського (промислового) садівництва в Україні об'єктивно потребує вирішення комплексу організаційно-правових та інших питань, пов'язаних із здійсненням прав та виконанням обов'язків сільськогосподарськими товаровиробниками у сфері використання і охорони земель, вод та багаторічних насаджень у садах. Пояснюється це тим, що в чинному законодавстві України не передбачено такого виду функціонального використання земель сільськогосподарського призначення, а також водних об'єктів як «ведення сільськогосподарського садівництва», що створює правові, економічні, екологічні та інші проблеми щодо забезпечення суб'єктам господарювання вільного доступу до набуття і реалізації прав на використання земельних ділянок, реалізації права на спеціальне водокористування, збереження і охорони багаторічних насаджень у садах тощо.

Через законодавчу невизначеність правового режиму земель для сільськогосподарського (промислового) садівництва сільськогосподарські товаровиробники набувають прав на земельні ділянки за таким функціональним використанням як «ведення товарного сільськогосподарського виробництва» чи «ведення фермерського господарства».

У цьому вбачається одна з причин того, що в Україні сільськогосподарське (промислове) садівництво не розглядається як окрема галузь сільськогосподарського товарного виробництва, тому правове регулювання земельних, аграрних відносин у сфері виробництва плодоовочевої продукції здійснюється крізь призму законодавчого визначення правового режиму земель сільськогосподарського призначення разом з багаторічними плодовими насадженнями. При цьому у чинному законодавстві не враховується той факт, що сільськогосподарське (промислове) садівництво може ефективно розвиватись за наявності таких чинників, як: наявність земель сільськогосподарського призначення як головного засобу виробництва у сільському господарстві, призначених для закладення багаторічних фруктових насаджень та наявності водних ресурсів як необхідної речовини для всіх живих організмів у садівництві.

У цьому зв'язку вбачається за доцільне передбачити у чинному земельному законодавстві, що у разі набуття прав на земельні ділянки для сільськогосподарського (промислового) садівництва земельні ділянки відводяться «для закладання багаторічних насаджень сільськогосподарського (промислового) саду, що дозволить законодавчо визначити особливості використання і охорони таких земель власниками землі і землекористувачами.

Однією з підстав здійснення сільськогосподарського (промислового) садівництва є здатність таких сільськогосподарських товаровиробників набувати суб'єктивні права на водні та інші природні ресурси, оскільки агротехнологічний процес створення фруктового саду передбачає виконання комплексу агротехнічних та інших виробничо-господарських заходів, серед яких у спеціальній літературі з питань садівництва називають закладення багаторічних насаджень; облаштування земельної ділянки системою краплинного зрошення; встановлення шпалерної системи; встановлення сітки над всією площею земельної ділянки для захисту плодів від можливого пошкодження градом, птахами або можливим стихійними природно-кліматичними чинниками. При цьому забезпечення довговічності та продуктивності дерев та саду в цілому, особливо в районах недостатнього і нерегулярного зволоження потребує зрошення, оскільки нормальний ріст та розвиток рослин забезпечується при рівномірній впродовж вегетації оптимальній вологості ґрунту - 70-80 % найменшої вологоємності [1].

За таких агротехнологічних умов очевидно є потреба у використанні об'єктів водного фонду або підземних вод для поливу садів, що зобов'язує власників землі і землекористувачів вирішувати також питання набуття і реалізації суб'єктивних прав на спеціальне водокористування відповідно до вимог водного та іншого природоресурсного законодавства України.

Відповідно до ст. 121 Земельного кодексу України громадяни України мають право на безоплатну передачу їм земельних ділянок із земель державної або комунальної власності для ведення фермерського господарства в розмірі земельної частки (паю), визначеної для членів сільськогосподарських підприємств, розташованих на території сільської, селищної, міської ради, де знаходиться фермерське господарство. Якщо на території сільської, селищної, міської ради розташовано декілька сільськогосподарських підприємств, розмір земельної частки (паю) визначається як середній по цих підприємствах. У разі відсутності сільськогосподарських підприємств на території відповідної ради розмір земельної частки (паю) визначається як середній по району. Розміри земельної ділянки, яка може бути надана в оренду для ведення фермерського господарства, в чинному законодавстві не обмежуються. У статті 134 Земельного кодексу України передбачено, що земельні ділянки державної чи комунальної власності або права на них, які передаються громадянам для ведення фермерського господарства, не підлягають продажу на конкурентних засадах.

В чинному аграрному законодавстві України не передбачено такого виду сільськогосподарського виробництва як сільськогосподарське (промислове) садівництво, тому і не регламентовані на законодавчому рівні умови здійснення сільськогосподарського садівництва. У земельно-правовій літературі не дається загального визначення поняття «умови набуття права власності на землю». В етимологічному значенні термін «умова» тлумачиться як необхідна обставина, яка унеможливує здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь, як обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається чи здійснюється що-небудь, або ж як правила, які існують чи встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, що забезпечують нормальну роботу чого-небудь [2, с. 86].

Виходячи з такого розуміння умов здійснення того чи іншого права, до умов набуття прав на землю, водні об'єкти та інші природні ресурси, які необхідні для здійснення сільськогосподарського (промислового) садівництва, можуть бути віднесені закріплені у чинному законодавстві України конкретні вимоги щодо правового становища суб'єктів як сільськогосподарських товаровиробників у сфері сільськогосподарського садівництва, а також приписи, у яких вміщені дозволи, правила, норми, стандарти, заборони, що забезпечують виникнення права власності на земельні ділянки, водні об'єкти та інші природні ресурси, чи прав на користування ними [3].

Правові умови ведення сільськогосподарського (промислового) садівництва можуть визначатись також з урахуванням особливостей правового режиму земель, призначених не лише для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, а й для ведення особистого селянського господарства, для садівництва на землях інших категорій земель, наприклад, лісгосподарського призначення. Ведення сільськогосподарського (промислового) садівництва може бути обумовлено правовими вимогами щодо забезпечення якості та безпечності продукції садівництва, виконання заходів боротьби з шкідниками, захисту рослин, сертифікації сільськогосподарської продукції, фітосанітарного контролю тощо [4].

Крім правових умов, здійснення права на ведення сільськогосподарського (промислового) садівництва залежить також від інших чинників виробничого, економічного та іншого характеру, до яких можна віднести фактичну наявність земельних ресурсів, придатних для закладання багаторічних насаджень, раціональне розміщення саду та спеціалізація у відповідності до агрокліматичних умов території, наявність наземних та підземних водних об'єктів, близькість споживачів, переробних потужностей,

гуртово-роздрібних ринків, наявності переробних підприємств і плодосховищ, ринкового попиту на плодovu продукцію, тобто ринкової інфраструктури.

Висновки. Проведене дослідження юридичної природи сільськогосподарського садівництва дає підстави стверджувати, що сільськогосподарське садівництво можна визначити як врегульовану нормами права виробничо-господарську діяльність суб'єктів аграрного підприємництва, яка має здійснюватися на одержаній у встановленому законом порядку земельній ділянці переважно сільськогосподарського призначення і бути пов'язана з виробництвом, зберіганням, переробкою, транспортуванням і реалізацією товарної продукції садівництва на внутрішньому і зовнішньому аграрних ринках.

За своїм правовим становищем суб'єкти сільськогосподарського садівництва можуть бути поділені на дві групи: а) фізичні та юридичні особи, для яких вирощування плодово-ягідної продукції (промислове садівництво) є основним видом діяльності, тобто сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, та фізичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності, які мають на меті отримання прибутку; б) особи які сприяють здійсненню сільськогосподарського садівництва - сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, які створюються для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів, а також сільськогосподарські дорадники задля підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок прибуткового ведення господарства суб'єктів господарювання.

Здійснення права на ведення сільськогосподарського садівництва поєднується з виконанням суб'єктами аграрних правовідносин комплексу земельно-екологічних, земельно-природоресурсних, земельно-майнових та інших прав і обов'язків, а також спеціальних прав і обов'язків, які виникають при вирощуванні плодово-ягідної продукції, які доцільно закріпити у спеціальному законі «Про сільськогосподарське садівництво».

Список використаних джерел

1. Галузева програма розвитку садівництва на період до 2025 року. URL: Міністерство аграрної політики та продовольства України. -2008. - Режим доступу до ресурсу: <http://minagro.gov.ua/node/14018>.
2. Земельне право України : підруч. / Г.І. Балюк, Т.О. Коваленко, В.В. Носік, та ін. ; за ред. В.В. Носіка. - К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський Університет". - 2008. - 511 с.
3. Земельне право України: Практикум: Навчальний посібник / Курило В.І., Миронець І.М., Харланович А.В., Ковальський Д.В.; За заг. ред. В.І.Курило. - К.: Магістр - XXI сторіччя, 2006. - 144 с.
4. Кулинич П. Ф. Земельно-правові аспекти розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні на засадах публічно-приватного партнерства: шляхи вдосконалення / П. Ф. Кулинич // Часопис Київського університету права. - 2014. - № 1. - С. 247-251. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_1_58.
4. Піддубна Д.С. Органічне господарювання у 2016 році - головний напрям аграрної політики України. Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. Каракаш. - Одеса : Юридична література, 2016.

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ КАРТОПЛЯРСТВА В УКРАЇНІ

Борденюк О.В., кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»

Bordenyuk O. PROSPECTS AND LEGAL FRAMEWORK FOR THE DEVELOPMENT OF THE POTATO INDUSTRY IN UKRAINE

Анотація. Проведено дослідження стану розвитку галузі картоплярства в Україні. Визначено основні проблеми та причини низького рівня експорту картоплі та методи їх подолання.

Ключові слова: картоплярство, картопля, експорт, гармонізація законодавства.

Annotation. A study of the state of development of the potato industry in Ukraine. The main problems and reasons for the low level of potato exports and methods to overcome them are identified.

Key words: potato growing, potato, export, harmonization of legislation.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Із входженням України до ринкових систем європейського співтовариства виникає потреба у підвищенні вітчизняної конкурентоспроможності сільськогосподарської галузі, зокрема, картоплярства.

Згідно з резолюцією ООН картопля визнана культурою, яка відіграє важливу роль у боротьбі з бідністю у всьому світі. Всього займаються вирощуванням картоплі близько 150 країн світу в найрізноманітніших ґрунтовокліматичних зонах. Основна частина світового виробництва припадає на Європу – 13 млн га, що становить 72 % площ під картоплею. [1]

Однією з основних проблем в організації сучасного виробництва картоплі в Україні та її експорту є недостатній рівень його механізації у багатьох господарствах, а також вирішення питань щодо гармонізації європейських та українських стандартів щодо картоплі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання про проблеми розвитку галузі картоплярства в Україні досліджувались такими вченими як, Фурдига М.М., Бондарчук А.А., Сігарьова Д.Д., Осипчук А.А., Тактаєв Б.А., Чабанов А.С. та іншими науковцями.

Мета дослідження полягає у пошуку організаційно-правових засад вирішення проблем розвитку картоплярства на сучасному етапі для підвищення ефективності виробництва та зайняття стійких позицій галузі на внутрішньому і міжнародному ринках.

Виклад основного матеріалу. Галузь картоплярства, навіть незважаючи на всі фінансові та інші труднощі, являється одним з основних сегментів українського аграрного виробництва, однак Україна майже не експортує картоплю, велика частина врожаю картоплі гине кожний рік від шкідників, хвороб та в результаті поганого зберігання. Головними причинами низького рівня експорту з країни є зосередження цього виробництва в приватних господарствах населення, що не дає можливості сформуванню таких обсягів продажу, які були б привабливі для іноземних оптових покупців, також до таких причин можна віднести і низький товарний вигляд, який існує через не розвинуті сучасні технології на цьому етапі і як наслідок, обмежені потужності із сортування та пакування. І насамперед, основною перешкодою, яка стоїть перед експортуванням картоплі до країн Європи є недосконале законодавство з регулювання експортних операцій з продукцією та системи сертифікації господарств, світових стандартів якості та норм безпеки продуктів харчування. Нині на ринку є лише кілька компаній, які займаються сертифікацією вітчизняних сільгоспвиробників, але вони приватні, працюють на іноземному капіталі й на замовлення певних іноземних компаній.

Картоплю в Україні вирощують в усіх ґрунтово-кліматичних зонах. Основні посіви її розміщені в зонах Полісся (близько 60%) та Лісостепу (30%). Природні умови України сприятливі для вирощування в зоні Полісся та Лісостепу по 200-400 ц/га бульб. Середня врожайність бульб у сприятливі роки досягає 125-130 ц/га, а в приватному секторі, на присадибних ділянках – 200-300 ц/га. [2]

Робота щодо гармонізації європейських та українських стандартів щодо картоплі ведеться в рамках взятих нашою країною зобов'язань перед ЄС, проте Українська картопля програє європейській в якості і по ціні навряд чи може конкурувати.

На сьогодні загальною тенденцією у світовому картоплярстві є широке використання високопродуктивних машин, у тому числі самохідних комбайнів, енергонасичених тракторів, великовантажних транспортних засобів та ін. Одночасно звертається серйозна увага на використання досягнень селекції, дбайливе ставлення до бульб та зменшення механічного впливу на них. У Європі в результаті змін, що відбуваються в економіці й організації виробництва картоплі, посилюється спеціалізація господарств, простежується тенденція до їх концентрації.

У науковому вивченні і в сільськогосподарській роботі картоплярства велике значення також мають умови вирощування сортових ресурсів культури. При виборі сорту не можна зневажливо ставитися до рекомендацій щодо зони вирощування. За розробки оптимального розміщення сорту, окрім дії лімітуючих факторів середовища, визначними є оцінка і облік їхньої гомеостатичності та пластичності. Екологічна пластичність сорту дає змогу вирішити питання функціонального його призначення: вирощувати в зоні зі сталими лімітами ґрунтово-кліматичних параметрів або за умов інтенсивного землеробства [3]

У сезоні 2018 Європа постраждала від надзвичайної посухи. Європейськими картоплярами було недоотримано 30% від планового врожаю картоплі. В Європі, вперше за декілька десятиріч, виник картопляний дефіцит, через суттєве недоотримання врожаю картоплі, якої вистачало лише для задоволення потреб внутрішнього ринку. На Євразійському континенті лише дві країни могли похвалитися гарним врожаєм картоплі – Україна та Білорусь. Українська асоціація виробників картоплі отримала низку замовлень на поставку картоплі від трейдерів із Македонії, Албанії, Хорватії, Сербії, Болгарії, Польщі, країн Балтії, Туреччини та низки африканських держав, однак, через відсутність розробленого механізму транзиту української картоплі до європейських не-ЄС-країн, компанії-учасники УАВК не змогли забезпечити виконання цих запитів. [4]

Проблеми гармонізації європейських та українських стандартів щодо картоплі виявляються в тому, що українські картоплярі, не готові повністю приймати умови, які містяться в європейському законодавстві з огляду на специфіку вітчизняних природно-кліматичних умов.

Урахування думки українських науковців і виробників ніяким чином не погіршить стосунки України та ЄС, а навпаки продемонструє нашу готовність і надалі дотримуватися доволі жорстких стандартів до насінневої картоплі, які наразі в Україні є суттєво суворішими, ніж європейські. Українські картоплярі не вважають за прийнятне понижати вимоги до насінневої картоплі, щоб не опустити агрономічний рівень фахових господарств. Прискіпливість до якості українського та імпортованого насіння картоплі – одна із головних складових виробництва якісного товару, який, буде гідним потрапити на європейський ринок.[5]

Висновки. Основними проблемами у галузі картоплярства на сьогодні є: обмежений сортовий набір; низький рівень рентабельності вирощування картоплі; низька інвестиційна привабливість країни для розвитку переробки картоплі; відсутність можливостей переробки продукції.

Експорт картоплі залишається незначним порівняно до загального виробництва, оскільки нові вимоги щодо гармонізації європейського та українського законодавства в галузі картоплярства зменшили ринок для реалізації української картоплі.

Вирішенням даних питань, повинний стати розроблений механізм транзиту української картоплі до європейських не-ЄС-країн, а також адаптувати європейські вимоги щодо експорту картоплі до вітчизняних реалій.

Список використаних джерел

1. Фурдига М.М. Нові напрямки селекції картоплі. *Картоплярство України*. 2010. № 1-2 (18-19). С.4-8.
2. Газета підприємців АПК «Агробізнес сьогодні». URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ahronomiia-sohodni/item/216-perspektyvy-druhoho-khliba.html>
3. Рудник-Іващенко О. І. Значення сорту у реалізації продуктивного потенціалу культури. *Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин*. К., 2012. №1. С. 10 — 13.
4. Комплексний інформаційний сервіс для професіоналів аграрного бізнесу «Suvar». URL:https://info.shuvar.com/news/3709/Yevrokomisiya-vidmovyla-u-vidkrytti-svoho-rynku-dlya-realizatsiyi-ukrayinskoyi-kartopli?fbclid=IwAR1h2OkJ1bNQUx-InRMe5c2Bkh0GeiQZCe8ZDCVqOMDd73SIh_47oeXZ_Dc
5. Всеукраїнський діловий журнал "Аграрний тиждень. Україна". URL: <https://a7d.com.ua/novini/41168-v-ukrayin-standarti-kartopl-hochut-nabliziti-do-yevropeyskih.html>

ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

Гансецька Е.В., юрист

Gansetska E. THE PROBLEMS REGARDING THE INSTITUTIONAL PROVISION OF HEALTHCARE RIGHTS REALIZATION

Анотація. Статтю присвячено проблематиці виникнення і захисту прав на охорону здоров'я та медичну допомогу, а також їх забезпечення на загальнодержавному та локальному рівні. Розглянуто інституційні засади забезпечення механізму реалізації гарантій, визначених в Конституції України та інших нормативно-правових актах.

Ключові слова: охорона здоров'я, медична допомога, гарантії, механізм реалізації, Конституція України.

Abstract. The article focuses on issues of emergence and protection of health rights and rights of medical care, their provision at the national and local level. It reviews the institutional foundations ensuring the mechanism of guarantee realization, which are defined in the Constitution of Ukraine and other legal acts.

One of the priority areas of legal protection is the guarantee of the right to health care. It is considered that the health of every citizen is a higher social value, and the health of all people is the basis of national security of the country. Describing the provisions of the Constitution of Ukraine, we should emphasize that the protection of human life is a direct duty of the country. The state provides conditions for effective and affordable health care for all citizens. But there is a logic question: how effective is the mechanism of implementing healths rights today and how this right is protected. According to constitutional foundations everyone has the right to protect his life and health, life and health of other people from illegal encroachment and the right to health, medical care and health insurance. Similar rules are in the Civil Code of Ukraine, including the right to protection of an individual's health. These provisions are guarantees, which also are means of protecting the rights of the Ukrainian people in the field of health and life.

However, in these warranty provisions there is no obvious indication to the specific order of their implementation and the ways in which the fixed norm can be implemented in practice. Therefore there is a need to study European and international sources that set standards that are important for Ukraine's health care. Institutional provision of healthcare guarantees suggests availability of organizational and legal structures aimed at regulating activities to protect human and civil rights. There are two basic levels of functioning of such organizational and legal structures: national and local levels.

Based on this topic analysis it is proposed to develop and implement a mechanism for implementing healthcare rights as part of structural cooperation and international cooperation. Also, special attention is required to the material component of the protection of citizens with the possibility of improving the sanitary culture of the population. The next step for the further development of Ukraine as a social state should be reviewing of the existing organizational and legal structure of healthcare at the national and local levels.

Key words: protection of health, medical care, guarantee, mechanism of realization, Constitution of Ukraine.

Постановка проблеми. Права та свободи людини і громадянина у контексті їх виникнення, захисту та процесу реалізації є незмінними на усьому шляху розвитку суспільства. Конституцією України як Основним Законом держави встановлено широкий перелік прав та обов'язків людини і громадянина, більшість з яких є невід'ємними та такими, що перебувають під охороною держави. Одним із пріоритетних напрямків правового захисту постає саме гарантування права на охорону здоров'я. На підтвердження цієї думки слід навести положення статті 12 Закону України «Про основи законодавства про охорону здоров'я», згідно яких охорона здоров'я - один з пріоритетних напрямів державної діяльності. Також на державу покладено завдання формувати політику охорони здоров'я в Україні та забезпечувати її реалізацію [1]. Вбачається, що здоров'я кожного громадянина є вищою соціальною цінністю, а здоров'я усього народу – основою національної безпеки держави.

Характеризуючи положення Конституції України (далі – КУ), варто зазначити, що захист життя людини – прямий обов'язок держави. Держава гарантує умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. Однак постає логічне питання: наскільки ефективним є механізм реалізації права на охорону здоров'я нині і яким чином дане право забезпечується.

Аналіз останніх досліджень. Проблематикою дослідження забезпечення реалізації гарантій у сфері охорони здоров'я в інституційному розрізі займалися Безтелесна Л.І., Пивоварчук Л.В., Ващенко Ю.В., також здійснювалися наукові пошуки у аспекті прав людини на життя і здоров'я у роботах Сенюти І.Я., Лещенко В.В., а також наголошувалося на важливості розгляду системи державного управління у сфері охорони здоров'я, яку аналізували Радиш Я.Ф., Солоненко І.М.

Метою дослідження є з'ясування системи гарантій права на охорону здоров'я та медичну допомогу в Україні та дослідження ефективності механізму реалізації даних прав. Приділяється особлива увага питанням інституційного забезпечення дотримання прав у сфері охорони здоров'я на загальнодержавному та локальному рівні.

Виклад основного матеріалу. Варто почати з того, що і право на охорону здоров'я, і право на надання медичної допомоги є похідними від права на життя. Право на життя людини є початковим і основоположним правом, яке не перебуває в залежності від наявності громадянства або інших класифікуючих ознак. Більше того, воно не може бути обмежене чи знехтуване ані з боку інших осіб, ані з боку держави. Також зміст права на життя можна розглядати як сукупність елементів (можливостей): право на збереження життя, право вимагати від держави здійснення заходів, спрямованих на підтримку життя, право на охорону здоров'я і медичну допомогу та інші [2; с.156].

Право на життя і здоров'я є складовою правового статусу особи, що характеризується нормальним функціонуванням психічних та фізичних аспектів життєдіяльності людини, а також її внутрішнім і зовнішнім благополуччям. Виходячи із конституційних основ, кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст.27 КУ) та право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст.49 КУ)[3]. Аналогічні норми містяться і у Цивільному Кодексі України, а саме в статті 283, яка закріплює право фізичної особи на охорону її здоров'я, яка забезпечується системною діяльністю державних та інших організацій [4].

Дані положення являються гарантіями, тобто законодавчо закріпленими засобами охорони прав українського народу у сфері охорони здоров'я і життєдіяльності. Проте в даних гарантійних положеннях немає очевидної вказівки щодо конкретного порядку їх реалізації, способів виведення закріпленої норми у практичний вимір. Це у свою чергу породжує недостатню урегульованість механізму захисту населення від зовнішніх впливів на стан здоров'я. Продовжуючи огляд нормативних положень, слід зазначити, що певним чином реалізація гарантій має відбуватись завдяки державному фінансуванню

відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм.

Говорячи узагальнено, можна сказати, що система гарантій прав на охорону життя і здоров'я тісно пов'язана із подальшою їх реалізацією. Україна, перебуваючи на етапі адаптації національного законодавства у відповідності до європейських принципів та стандартів, має враховувати досвід країн Європи, які застосовують державне регулювання в сфері охорони здоров'я. Як зазначає Ващенко Ю.В., у ряді країн Європи державне регулювання поступово впроваджується у сфері охорони здоров'я. При цьому застосовуються різні підходи до інституційного забезпечення державного регулювання у цій сфері. Регулятори можуть бути незалежними органами в системі органів державної влади або відноситися до системи галузевого міністерства. Однак, навіть в останньому випадку держави прагнуть забезпечити незалежність регулятора у процесі реалізації останнім своїх регуляторних повноважень, зокрема, шляхом закріплення у законі функцій та повноважень, чітко відокремлених від компетенції відповідних галузевих міністерств [5; с.214].

Відповідно до цього виникає потреба дослідження європейських та міжнародних джерел, що встановлюють норми, обов'язкові для виконання у сфері охорони здоров'я Україною.

Так, важливим моментом стає дотримання гарантій у сфері охорони здоров'я, що встановлені Європейською соціальною хартією (далі – Хартія), яка була ратифікована Україною ще у 2006 році. Хоча Конституція України так чи інакше містить у собі більшість даних гарантій Хартії, однак повне їх дотримання і реалізація можливі лише за умов наближення українських реалій життя до європейських стандартів.

З-поміж основних положень доцільно виділити ті, що покликані забезпечувати ефективне здійснення прав на охорону здоров'я шляхом усунення причин слабкого здоров'я [6]. Однак в умовах сьогодення, стан здоров'я українського населення перебуває не в найкращому стані. На підтвердження цієї думки пропоную ознайомитись із статистичними даними опитувань за 2015-2018 роки Київського міжнародного інституту соціології.

Відслідковуючи динаміку самооцінки стану здоров'я населенням України починаючи з 1995 року за даними опитувань, протягом останніх п'яти років рівень здоров'я жителів України лишається практично незмінним: порівняно із 2013 роком дослідження не фіксують ані покращення, ані статистично значимого погіршення у тому, як жителі України оцінюють стан власного здоров'я. Загалом, станом на травень 2018 року, 37% опитаних дорослих жителів України оцінили своє здоров'я як хороше або дуже хороше, 42% - як посереднє (ані хороше, ані погане), 19% - як погане або дуже погане.

Зрозуміло, що серед причин слабкого здоров'я знаходиться не тільки ступінь захворюваності та нещасні випадки. На стан здоров'я можуть впливати різні чинники, зокрема – вік, стать, рівень матеріального добробуту, місце проживання та інше. Проте як і раніше, за даними Інституту, продовжує зберігатися сильний зв'язок між станом здоров'я і рівнем добробуту: чим кращий матеріальний рівень життя, тим більше тих, хто має хороше здоров'я [7]. І з цим неможливо сперечатися: адже функціонування самої системи охорони здоров'я замало, щоб забезпечити можливість ефективнішої турботи про здоров'я матеріально менш захищеними верствами населення. Тобто у системі гарантій права на охорону здоров'я необхідним є виділення кореляції між рівнем соціальної забезпеченості громадян і їх спроможністю до здійснення профілактичних чи лікувальних заходів.

Очевидно, що без соціальних гарантій та інституцій їх реалізації неможливо досягти суспільної стабільності, але досягнення соціальної безпеки населення неможливе без відповідного фінансування. Низький рівень матеріального забезпечення громадян ставить під загрозу вирішення першочергових соціальних питань в Україні.

Це тягне за собою низку інших проблем: загальний стан здоров'я населення є незадовільним, а тому демографічна ситуація демонструє зменшення чисельності громадян як у сільській, так і міській місцевості. Матеріальна незахищеність певних верств населення нівелює доступність медичних послуг, що знову ж таки призводить до високого рівня смертності та залишає невирішеними проблеми масштабів поширення деяких хвороб (наприклад, ВІЛ-інфекції). Пункт 13 частини I Хартії наголошує, що кожна малозабезпечена людина має право на соціальну та медичну допомогу [6]. Дана норма відображена і в українському законодавстві (хоч і в іншому формулюванні), зокрема у п. «а» статті 6 Закону України «Основи законодавства про охорону здоров'я»: «Кожний громадянин має право на охорону здоров'я, що передбачає: ... медичний догляд та соціальне обслуговування і забезпечення, який є необхідним для підтримання здоров'я людини». Однак при цьому законодавство не містить конкретної вказівки на способи реалізації цього права, окрім звернення за вільним вибором лікаря, методів лікування та закладу охорони здоров'я (п. «д» статті 6 Закону України «Основи законодавства про охорону здоров'я»)[1].

Ще одним положенням, що знайшло свій прояв у Європейській соціальній хартії стало закріплення необхідності у забезпеченні діяльності консультативно-просвітницьких служб, які сприяли б поліпшенню здоров'я і підвищенню особистої відповідальності у питаннях здоров'я (ч.2 ст.11 Хартії)[6]. З цього приводу принагідно зазначити, що проведенням заходів з питань допомоги у зверненні до відповідних медичних установ та превентивної діяльності щодо поліпшення здоров'я населення могли б займатися громадські організації. Їх активна участь та співробітництво у сфері охорони здоров'я значним чином впливатиме на розвиток системи захисту громадського здоров'я та забезпеченню санітарно-епідеміологічного благополуччя населення країни.

Виходячи із вищезазначеного, інституційне забезпечення гарантій у сфері охорони здоров'я передбачає наявність організаційно-правових структур, спрямованих на врегулювання діяльності щодо захисту прав людини і громадянина. Так, доцільно говорити про два основні рівні функціонування таких організаційно-правових структур: загальнодержавний та місцевий (локальний) рівні. Загальнодержавний рівень оперує завданнями, які спрямовані на встановлення і регламентацію відповідних норм, визначення основних напрямків роботи та забезпечення охорони прав у сфері громадського здоров'я. На найвищому щаблі такої системи знаходиться Міністерство охорони здоров'я України, що покликано забезпечувати формування та реалізацію державної політики у сфері охорони здоров'я, створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів, а також прияти становленню санітарного та епідемічного благополуччя населення [8]. При цьому, діяльність, що провадиться Міністерством, є скоординованою Кабінетом Міністрів України і розповсюджується на всю територію України.

Далі, за обсягом повноважень у сфері реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я, знаходиться Комітет Верховної Ради України з питань охорони здоров'я. Сферою дії Комітету є здійснення законопроектної роботи по напрямках, визначених складовими діяльності Міністерства охорони здоров'я [9].

Також важливими органами зі специфічним родом завдань у сфері охорони здоров'я являються медико-соціальні експертні комісії, які проводять медико-соціальну експертизу особам, які звертаються для встановлення інвалідності за наявності відомостей, що підтверджують стійке порушення функцій організму. Схожий обсяг завдань виконують і військово-лікарські комісії України. Вони є структурним компонентом військової медицини та займаються питаннями визначення придатності особи до проходження військової служби, а також здійснюють експертне визначення втрати здоров'я внаслідок бойових дій або проходження військової служби в мирний час і встановленні відповідної групи інвалідності учаснику бойових дій [10].

На локальному рівні задля забезпечення реалізації гарантій на права у сфері охорони здоров'я діє медико-санітарна допомога. Дана формація має внутрішню структуру та конкретно визначені функції. Шемшученко Є.С. зазначає, що медико-санітарну допомогу складає комплекс спеціальних заходів для сприяння поліпшенню здоров'я, підвищення санітарної культури, запобігання захворюванням та інвалідності, ранньої діагностики, медичної допомоги особам з гострими і хронічними захворюваннями, реабілітації хворих та інвалідів [11]. Аксіологічною функцією медико-санітарної допомоги є не тільки вжиття заходів при наявній проблемі зі здоров'ям у суб'єкта звернення, а й проведення профілактичної та інформативної роботи із метою зменшення ризиків виникнення захворювань.

Не слід забувати і про перспективу системи охорони здоров'я. Певним структурним елементом є навчальні заклади різних рівнів акредитації, які не тільки здійснюють просвітницьку роботу щодо охорони здоров'я, а й займаються підготовкою майбутніх кадрів у даній галузі. В даному випадку мова йде про профільні заклади, основною метою яких є підготовка та перепідготовка спеціалістів у сфері громадського здоров'я, забезпечення високої якості отримуваної освіти, підвищення кваліфікації та розвиток національної медицини у відповідності до європейських стандартів.

Висновки. У рамках проведеного аналізу слід виділити необхідність розвитку подальших досліджень з питань інституційного забезпечення дотримання та реалізації гарантій права на охорону здоров'я та медичну допомогу. Не менш важливим кроком вбачається удосконалення українського законодавства з питань відповідності національних нормативно-правових актів міжнародним стандартам та принципам.

Пропонується розробка і впровадження механізму реалізації прав у сфері охорони здоров'я у рамках структурної взаємодії та міжнародного співробітництва. Наступним поштовхом до подальшого розвитку України як соціальної держави вбачається перегляд існуючої організаційно-правової структури охорони здоров'я на загальнодержавному і місцевому рівні. Також особливої уваги вимагає матеріальна складова захищеності громадян у прив'язці до можливості підвищення санітарної культури населення.

Список використаних джерел

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> .
2. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я - Медичне право України: Підручник/ За заг.-ред.д.ю.н., проф.С.Г.Стеценка.- К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008.- с.507 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://medcoledg.ucoz.ru/Likspr/pravo/medpravoua2008.pdf> .
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> .
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> .
5. Ващенко Ю.В. Незалежні регуляторні органи в сфері охорони здоров'я: Європейський досвід та перспективи розвитку в Україні - Право і громадянське суспільство - №1, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/ps/Downloads/Vashchenko_2014-1.pdf .
6. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062 .
7. Лиштва О. Самооцінка стану здоров'я населенням України.-Прес-реліз Київського міжнародного інституту соціології від 27.06.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=768&page=1&t=7> .
8. Положення «Про Міністерство охорони здоров'я України» від 25 березня 2015 р. № 267 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://moz.gov.ua/polozhennja-pro-ministriv> .
9. Постанова Верховної Ради України «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України шостого скликання» від 19.05.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=4-17> .
10. Наказ «Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України» від 14.08.2008 № 402 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08> .
11. Медико-санітарна допомога // Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. — Т. 3 : К — М. —

УДК 349.6

ДОСТУП ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН БАЛТІЇ

Демчук Т.І., аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Demchuk T. ACCESS TO ENVIRONMENTAL INFORMATION UNDER THE LAWS OF THE BALTIC COUNTRIES

Анотація. Наукова стаття присвячена аналізу чинного законодавства двох балтійських країнах у галузі доступу до екологічної інформації. У дослідженні аналізується поняття «екологічна інформація», механізм її отримання, терміни надання інформації зацікавленим суб'єктам та підстави відмови від надання інформації.

Ключові слова: екологічна інформація, навколишнє середовище, довкілля, доступ до екологічної інформації, заявник, литовське законодавство, латвійська законодавство.

Annotation. The scientific article is devoted to the analysis of the current legislation of the two Baltic countries in the field of access to environmental information. The study analyzes the concept of "environmental information", the mechanism for its receipt, the timing of providing information to interested parties and the grounds for refusing to provide information.

Key words: ecological information, environment, access to environmental information, applicant, Lithuanian legislation, Latvian legislation.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах динамічного розвитку суспільства особливої уваги набуває питання вільного доступу до екологічної інформації, адже зважаючи на науково-технічний прогрес збирання та поширення інформації почало стрімко та динамічно розвиватися. Проблеми вільного доступу до інформації соціальної, економічної чи політичної стали надзвичайно актуальними, адже інформація відіграє важливу роль в житті людини, впливає на характер сучасної думки та мислення. Доступ до екологічної інформації не є винятком. Це пов'язано, насамперед, з екологічною кризою, яка склалася у світі. Екологічна проблема досить гостро відчувається в повсякденному житті людини, особливо в сфері збереження якості життя. Тому законодавчі органи різних країн світу змінюють та вдосконалюють своє законодавство задля кращої проінформованості громадян та збереження стабільного й благополучного навколишнього середовища для своїх громадян.

Після розпаду Радянського Союзу кожна колишня республіка почала розбудувати свою демократичну державу з новітнім законодавством. Відновивши незалежність балтійські законодавці поступово почали приділяти увагу екологічній проінформованості своїх громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Різні аспекти доступу до екологічної інформації були предметом дослідження багатьох вчених-юристів, зокрема: В. І. Андрейцева, Г. В. Балюк, Ю. О. Вовка, А. П. Гетьмана, В. І. Гордєєва, І. І. Каракаша, Н. Р. Кобецької, В. В. Костицького, С. М. Кравченко, М. В. Краснової, Н.Р. Малишевої, Ю. С. Шемшученка, М. В. Шульги та деяких інших, які внесли істотний вклад у розвиток зазначеної проблеми. Однак дане питання потребує додаткового дослідження.

Метою дослідження є проведення комплексного аналізу чинного литовського та латвійського законодавства у сфері доступу до екологічної інформації.

Виклад основного матеріалу. Зрозуміло, що залишки радянських норм ще залишились, однак балтійськими державами було прийнято низку законодавчих актів у

екологічній сфері. Вони є удосконаленими, прогресивними та сучасними, які адаптовані та гармонізовані до європейського законодавства.

Розпочнемо з Литви. Основним законодавчим актом є Конституція Литовської Республіки прийнята 25 жовтня 1992 р., яка у ст. 25 регламентує, що кожному громадянину не повинні чинитися перешкоди в пошуку, отриманні та поширенні інформації та ідей; право громадянина в установленому законом порядку отримувати наявну про нього в державних установах інформацію; свободу висловлення своїх переконань, отримання і поширення інформації, яке не може обмежуватися без законних на це підстав, обмеження можливе у випадках визначених законом, якщо це необхідно для захисту здоров'я, честі і гідності, приватного життя, моральності людини чи конституційного ладу [1].

Визначення поняття «екологічна інформація» надається у Законі Литовської Республіки «Про охорону навколишнього середовища» від 30 січня 1992 р. Відповідно до ст. 1 екологічна інформація – це будь-яка інформація в письмовій, відео, аудіо, електронній або іншій матеріальній формі про: стан елементів навколишнього середовища, ландшафту та біорізноманіття (у тому числі генетично модифікованих організмів) та їх взаємодії; такі фактори, як матеріали, енергія, шум і радіація, а також заходи або заходи (включаючи адміністративні заходи, екологічні угоди, політику, законодавство, плани і програми, які мають або можуть мати вплив на елементи навколишнього середовища, ландшафт або біорізноманіття; витрати, результати та інший економічний аналіз та припущення, пов'язані з прийняттям екологічних рішень; стан здоров'я та безпеку людей, умови проживання, стан культурних об'єктів та споруд, на які впливають або можуть впливати елементи навколишнього середовища [2].

Стаття 7 вище зазначеного Закону закріплює право фізичних та юридичних осіб особисто чи колективно отримувати екологічну інформацію у встановленому порядку. Стаття 8 Закону регламентує обов'язок органів державної влади, органів управління та контролю в межах своєї компетенції контролювати та повідомляти зміни якості навколишнього середовища, а також інформувати громадськість про видані дозволи (наприклад: дозвіл на будівництво, дозвіл на комплексне запобігання та контроль забруднення, дозвіл на викиди та інші статутні дозволи), передбачені частиною четвертою статті 15 цього Закону.

У 1999 році Уряд Литовської Республіки прийняв Рішення «Про затвердження порядку надання екологічної інформації громадськості». Даний порядок визначає, як забезпечити право громадськості на доступ до інформації про навколишнє середовище в Литовській Республіці, яка перебуває в установах або виділяється ним, щоб зробити її більш доступною, як регулювати умови надання такої інформації. Дана процедура не поширюється на надання інформації про плани та програми з охорони навколишнього середовища та водних ресурсів, управління відходами та участь громадськості у підготовці таких планів і програм.

Загальні положення даного Рішення містять визначення терміну «екологічна інформація», воно є аналогічним як у Законі. Для того, щоб отримати екологічну інформацію потрібно подати письмову або усну заяву(запит). Усна заява повинна включати інформацію, яка може бути надана усно, якщо заявник не просить її у письмовій формі. Письмова заява або запит повинна містити наступні, обов'язкові елементи: 1) ім'я заявника (назву юридичної особи), адресу проживання або місце знаходження та контактні телефони; 2) точну інформацію, що запитується; 3) бажану форму відповіді [3].

Інформація надається заявнику в тій формі, в якій запитується заявником. Якщо заявник не вказав у якій формі бажає отримати інформацію або форма зазначена у заяві із технічних чи інших причин не може бути дотримана, то орган що надає відповідь може її надати у змінній формі. У випадках коли письмовий запит подався до органу, який не володіє такою інформацією, він направляє цей запит до компетентного органу не пізніше ніж за 5 робочих днів з дня отримання запиту та повідомляє про це заявника протягом 3

робочих днів з моменту перенаправлення запиту. Також варто зазначити, якщо не вся запитувана інформація зацікавленим суб'єктом підпадає під компетенцію того органу, тоді останній надає відповідь у встановлені строки на ту частину запитуваної інформації, яка знаходиться у його компетенції.

Відповідь на заяву (запит) надається не пізніше ніж за 14 календарних днів з дня отримання такої заяви, однак законодавство встановлює можливість продовження даного терміну ще на 14 днів. Причинами подовження такого терміну може бути внаслідок великого масштабу і складності запитуваної інформації. Про продовження терміну потрібно повідомити заявника не пізніше ніж на наступний робочий день, а також вказати причини такого продовження.

Заявнику компетентний орган може відмовити від прийняття його заяви. Підставами відмови є: 1) не чіткість заяви; 2) відсутність усіх елементів, необхідних для подання заяви. Якщо є підстави для відмови то установа або державний орган протягом 5 робочих днів вимагає від заявника роз'яснити заяву, пояснити неточності у заявці та шляхи їх усунення [3].

Пункт 14, 15 Рішення «Про затвердження порядку надання екологічної інформації громадськості» закріплює право заявника на апеляцію, зокрема якщо заявник вважає, що відповідь є неточною або неповною, він може вимагати додаткової інформації. Орган повинен, в свою чергу, зобов'язаний надати додаткову інформацію протягом 5 робочих днів з моменту отримання підтверджуючої заяви. Також заявник має право подати скаргу протягом одного місяця з моменту отримання відповіді, у випадках: 1) якщо, на його думку, надана інформація є неправильною або неповною; 2) якщо він не отримав відповіді протягом двох місяців від дати подання заяви або прийняття іншого рішення щодо його заяви. Заявник має право звернутися зі скаргою до адміністративного суду або адміністративної спірної комісії, яка буде розглядати його скаргу у порядку встановленому Законом про адміністративне провадження Литовської Республіки.

У 3 розділі Рішення «Про затвердження порядку надання екологічної інформації громадськості» визначає, яка екологічна інформація не підлягає загальному доступі:

1. екологічна інформацію, яка за законом є державною або службовою таємницею;
2. екологічна інформація порушує захищені законом інтереси держави і безпеки;
3. може негативно впливають на міжнародні відносини;
4. розкриття інформації, яка є комерційною (виробничою) таємницею відповідно до національного законодавства або законодавства Європейського Союзу, або конфіденційності статистичних даних і даних платників податків;
5. негативно вплине на захист навколишнього середовища, до якого відноситься така інформація, наприклад, підриг рідкісних видів і спільнот, що охороняються законом, їхні середовища існування, регіони радарів і середовища існування;
6. негативно впливають на інтереси осіб, які добровільно надавали екологічну інформацію, для якої закони чи правила не накладають зобов'язання на надання такої інформації або загрожують їх безпеці тощо [3].

Литовські органи державної влади у межах своєї компетенції готують, розповсюджують і сприяють забезпеченню екологічною інформацією серед громадськості. Установи повинні докладати всіх можливих зусиль для того, щоб інформація про навколишнє середовище була публічно доступна через засоби масової інформації (веб-сайти, електронні бази даних).

У межах своєї компетенції установи публікують:

- 1) екологічні угоди, конвенції або угоди Європейського Союзу, національне законодавство та рішення муніципальних органів влади що стосуються навколишнього середовища;
- 2) екологічні стратегії, плани та програми, пов'язані з навколишнім середовищем;
- 3) звіти про хід виконання документів, зазначених у пунктах 1 та 2, а також опис процедури, коли установи готують та зберігають їх у електронній формі;

4) національні, регіональні та муніципальні звіти про стан довкілля (публікуються на регулярній основі кожні чотири роки), надаючи інформацію про якість навколишнього середовища та вплив на довкілля;

5) дані, отримані шляхом здійснення моніторингу стану навколишнього середовища та діяльності, які впливають або можуть впливати на навколишнє середовище;

б) рішення, які мають або можуть мати суттєвий вплив на екологічні угоди, або посилення на те, де таку інформацію можна застосовувати чи знайти;

7) документи з оцінки впливу на навколишнє середовище та оцінювання елементів навколишнього середовища, або посилення на те, де таку екологічну інформацію можна застосовувати чи знайти [3].

Вся екологічна інформація, якою володіють органи державної влади є безкоштовною. Однак, заявник повинен покривати тільки витрати на надання інформації (оплатити копіювання, публікацію тощо) у порядку, встановленому законами та іншими правовими актами.

Латвія. Питання доступу громадськості до екологічної інформації у Латвії регулюється Конституцією Латвійської Республіки, Законами Латвійської Республіки «Про охорону навколишнього середовища», «Про прозорість інформації» та іншими.

Відповідно до ст. 100 Основного Закону Латвійської Республіки – кожна людина має право на свободу вираження, яке включає в себе право вільно отримувати, зберігати і поширювати інформацію та висловлювати свої погляди, а у ст. 115 визначено, що держава захищає право кожного на життя в сприятливому середовищі, надаючи інформацію про стан навколишнього природного середовища та піклуючись про його збереження та поліпшення [4].

У ст. 1 Закону Латвійської Республіки «Про прозорість інформації» інформація означає повідомлення або набір повідомлень в будь-якій технічно можливій формі фіксації, зберігання або передачі [5].

Відповідно до ст. 1 Закону Латвійської Республіки «Про охорону навколишнього середовища» екологічна інформація – це інформація про:

а) стан навколишнього середовища, включаючи повітря і атмосферу, воду, ґрунт, глибину підземних зон, ландшафти, природу, включаючи водно-болотні угіддя, прибережні та морські райони, біорізноманіття та його компоненти, включаючи генетично модифіковані організми, та взаємодію цих компонентів навколишнього середовища;

б) фактори, що впливають на навколишнє середовище (наприклад, скидання хімічних речовин, енергії, запахів, шуму, радіації або відходів та інших скидів у навколишнє середовище);

в) заходи, включаючи документи з планування політики та інші плани, програми, екологічні угоди, законодавство та дії, які мають або можуть мати вплив на компоненти навколишнього середовища та екологічні детермінанти або спрямовані на захист навколишнього середовища, а також аналіз витрат та вигод та інші економічні аналізи та припущення, що використовуються стосовно цих заходів та заходів;

г) звіти та звіти про охорону навколишнього середовища, включаючи імплементацію екологічного законодавства;

д) стан здоров'я та безпеку осіб, умов життя та культурних об'єктів та споруд у тій мірі, в якій вони є або можуть бути зачеплені станом навколишнього середовища, факторами, що впливають на навколишнє середовище, або зазначених заходів [6].

Ст. 7 вище зазначеного закону закріплює публічні права громадян на екологічну інформацію. Відповідно до яких, громадськість має право отримувати екологічну інформацію від державних установ у письмовій, аудіозаписній, візуальній, електронній чи в іншій формі та бути поінформованими.

Заявник може отримати екологічну інформацію від органів державної влади або органів місцевого самоврядування, та їх посадових осіб.

Відповідно до ст. 10 Закону Латвійської Республіки «Про охорону навколишнього середовища» закріплює повноваження органів державної та муніципальної влади, зокрема:

Збирати та оновлювати екологічну інформацію, що знаходиться в їх розпорядженні;

Надавати громадськості інформацію про стан довкілля, що знаходиться в їх розпорядженні;

Призначати відповідального координатора чи посадову особу, яка забезпечить доступність громадськості до екологічної інформації та надаватиме заявнику необхідну допомогу в формулюванні чи роз'ясненні заяви;

Інформувати громадськість про свої права та можливості отримання інформації;

Створювати та оновлювати публічно доступні, вільні бази даних, що містять інформацію про стан довкілля або надавати таку інформацію іншим установам, які ведуть такі бази даних;

Встановлює систему обліку екологічної інформації, що знаходиться в її розпорядженні [6].

Основним органом, який здійснює екологічне інформування громадян є Державний екологічний, геологічний і метеорологічний центр Латвії. Він готує та публікує національний звіт про стан довкілля один раз на чотири роки, включаючи інформацію про якість довкілля, екологічне навантаження тощо. Також, слід зазначити, що вся екологічна інформація та звіти публікуються на сайті Міністерства охорони навколишнього природного середовища та регіонального розвитку Латвії.

Екологічна інформація надається в найкоротші терміни, але не пізніше 1 місяця з дня отримання запиту. З урахуванням обсягу та складності запитуваної інформації термін для надання відповіді може бути продовжений до 2 місяців про повідомляється заявника.

Екологічна інформація, яка міститься у базах даних органів державної та муніципальної влади надається безкоштовно. Якщо для відповіді потрібна обробка чи додаткова підготовка може стягуватись плата, розмір якої регулюється нормативно-правовими актами. Про це інформується заявник.

Інформація про стан довкілля повинна надаватись у тій формі чи форматі, яка зазначена у заяві, однак законодавець допускає змінення відповіді у 2 випадках: 1) запитувана інформація вже доступна у іншій формі чи форматі; 2) є вагома причина надання інформації у формі або форматі, про це заявник повинен бути письмово повідомлений [6].

Латвійське законодавство передбачає випадки обмеження на отримання екологічної інформації, якщо це зокрема стосується інформації про екологічні зони, розкриття яких може зашкодити охороні навколишнього середовища або загрожувати суспільній небезпеці тощо.

Висновки. Литовське та латвійське законодавство є досить чітким, повним та зручним для застосування громадянами. Окрім ратифікації Орхуської конвенції у цих двох державах є національне законодавство, яке чітко прописує процедуру отримання екологічної інформації.

Значним плюсом у доступності до екологічної інформації литовських громадян є створення законодавчих актів, які чітко регламентують процедуру отримання екологічної інформації. Таким нормативно-правовим актом у Литві є Рішення «Про затвердження порядку надання екологічної інформації громадськості». Даний нормативно-правовий акт є дієвим та досить легким у використанні литовськими громадянами.

Вся інформація про стан довкілля Латвії міститься на офіційному веб-сайті Міністерства охорони навколишнього природного середовища та регіонального розвитку Латвії. Процедура отримання екологічної інформації, строки та підстави відмови визначена Законом Латвійської Республіки «Про охорону навколишнього середовища». Ще однією великою перевагою є закріплена у законодавстві норма, яка зобов'язує органи

державної та муніципальної влади створювати електронні бази даних з вільним доступом громадян до екологічної інформації, яку вони повинні постійно оновлювати та доповнювати.

Законодавство цих двох балтійських країн у сфері доступу до екологічної інформації є прогресивним та сучасним. Однак, потрібно вдосконалювати електронний доступ громадян до екологічної інформації шляхом створення та ведення веб-сторінок з даними про стан довкілля, рівень забруднення, звіти органів державної влади тощо. Адже світ інформаційних технологій не стоїть на місці, а тому потрібно вдосконалюватись разом з ними, щоб не бути пережитком радянського періоду, а також для того, щоб громадяни мали змогу за допомогою комп'ютерних, телекомунікаційних технологій отримувати цікаву інформацію та брати участь у прийнятті рішень, що стосуються навколишнього природного середовища.

Список використаних джерел

1. Конституція Литовської Республіки від 25 жовтня 1992 р. URL: http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.ht
2. Законі Литовської Республіки «Про охорону навколишнього середовища» від 21 січня 1992 р. URL: <https://likumi.lv/ta/tema/transports-un-sakari>
3. Рішення «Про затвердження порядку надання екологічної інформації громадськості» від 22 жовтня 1999 р. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalActEditions/TAR.E2780B68DE62>
4. Конституція Латвійської Республіки від 04.05.1990 р. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980>
5. Закону Латвійської Республіки «Про прозорість інформації» від 29 жовтня 1998 р. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=50601>
6. Закон Латвійської Республіки «Про охорону навколишнього середовища» від 15 листопада 2006 р. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=147917>

КОНСТИТУЦІЙНА ЕКОЛОГІЧНА ДЕРЖАВА

Костицький В.В., професор, доктор юридичних наук, академік Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Костицька І.О.**, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, зав. сектором Інституту законодавства Верховної Ради України

Kostytsky V., Kostytska I. CONSTITUTIONAL ENVIRONMENTAL STATE

Prof. V. Kostytsky, LLD, academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, professor of the Taras Shevchenko National University of Kyiv; **I. Kostytska**, Candidate of Juridical Sciences, senior researcher, head of the sector of the Institute of Legislation of Verkhovna Rada of Ukraine (Ukrainian parliament)

***Анотація:** У статті автори розглядають проблеми глобалізації, появу нових викликів, які змушена вирішувати сучасна держава, говорять про необхідність партнерства держави і громадянського суспільства у вирішенні екологічних проблем, обґрунтовують необхідність внесення змін у статтю 1 Конституції України та визначення Української держави як екологічної, подають ознаки такої держави.*

***Ключові слова:** громадянське суспільство, система представництва, право, праворозуміння, правова держава.*

***Abstract:** The authors analyze the globalization issues, emergence of new challenges the modern state has to deal with, discuss the necessity of the partnership between the state and the civil society in solving environmental problems, supports the necessity of amending article 1 of the Constitution of Ukraine to define Ukraine as an environmental state and list the features of such state.*

***Key words:** civil society, system of representation, law, understanding of law, rule of law.*

Врахування сучасних особливостей взаємодії суспільства і природи, обумовлених насуванням глобальної екологічної кризи, вимагає розглядати питання про соціальну і правову природу сучасної держави для України, врахування таких важливих у загальному

доктринальному розумінні новітніх явищ[1]. На жаль, навіть поверховий аналіз особливостей розвитку правової науки дає підстави говорити про відсутність нових теорій, здатних усунути кризу сучасного правознавства, що охопила як практику законотворення, так і методологію права з врахуванням того, що на сучасну державу покладаються функції забезпечення реалізації державної екологічної політики.

Зазначене, насамперед, виявляється і у витлумаченні самого поняття «сучасна держава». Важливим є визнання сутнісною ознакою сучасної держави гуманізації її функцій, що відповідає антропологічному повороту в діяльності державного механізму та у функціонуванні системи правової регуляції державно-організованого суспільства на сучасному етапі його розвитку. Звичайно, навіть за давніми уявленнями Ж.-Ж. Руссо держава керується суспільним договором, який служить основою всіх прав, а метою її є встановлення загального блага[2]. Не заглиблюючись в історію питання, зауважимо, що свого часу Дж. Локк розглядав конституцію як суспільний договір про правила співіснування народу та про публічну владу. Серед сучасних зарубіжних учених панівною на сьогодні є думка про те, що конституція є вираженням спільної волі народу. У цьому контексті нагадаємо також висловлення знаного американського мислителя Т. Пейна: «конституція не є документом уряду, а документ людей, що входять до уряду. А уряд без конституції – це влада без права на неї»[3].

Договірне походження конституції передбачає, що вона є результатом громадянського миру та суспільного консенсусу, соціальної солідарності. З цього приводу свого часу відомий французький вчений Л. Дюгі висловлював думку, що конституція має бути втіленням ідеї солідарності, яка є універсальним законом розвитку суспільства, яку наприкінці ХХ ст. повторив німецький мислитель Ю. Габермас, зауваживши, що конституція виражає формальний консенсус у суспільстві[4].

Характерно, що ухваленням конституції її договірний характер не вичерпується. Адже після прийняття конституції починається її життя і, відповідно, життя громадян та інституцій громадянського суспільства і держави за цією конституцією. Громадянам, суб'єктам права – як фізичним, так і юридичним особам – необхідно виявляти здатність знаходити консенсус між правами власними і правами інших суб'єктів права у постконституційних умовах, сприяючи соціальній інтеграції суспільства. Водночас, як суспільний договір, конституція одночасно має виступати вищим моральним законом суспільства, моральним імперативом добра, значимість якого для суспільства вивисується майже до важливості Біблії для християн чи Тори для іудеїв або Корану для мусульман.

Таким чином, найважливішою ознакою сучасної держави є наявність у ній конституції (суспільного договору) як єдиного документу (або ж кількох найважливіших правових актів, як це має місце у Великій Британії чи у Державі Ізраїль), у якому закріплено модель, форма, принципи побудови влади і держави та місцевого самоврядування, що має впливати із влади народу як суверена, прав і свобод людини і громадянина.

Конституційна держава - тип держави, основним законом якої є конституція, а закріплення і юридична гарантія основних прав і свобод людини і громадянина займають в ній найголовніше місце. Саме конституція встановлює ті основні гарантії прав і свобод людини, на досягнення яких держава має спрямувати свою діяльність. Правова ж держава - тип держави з розвинутим громадянським суспільством, у якій організація і діяльність влади засновані на принципі верховенства права, визнанні та забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, взаємній відповідальності держави і особи, дотриманні реального поділу влади, реалізована ідея демократії та сиправжнього народовладдя, ідея народного представництва.

Адже ефективність функціонування будь-яких систем, діяльності будь-яких інституцій, у тому числі і державних, залежить передусім від активності людей, які залучені до роботи у них. Це твердження тим більше справедливе щодо органів влади.

Саме їхня діяльність має в демократичній, правовій, соціальній державі, якою проголошено Україну (ст. 1 Конституції України), слугувати інтересам громадян, усього суспільства, відображати їхні потреби і запити.

Така вимога за сучасних умов є особливо актуальною у зв'язку зі спробами деяких вчених поставити під сумнів дієздатність сучасної держави, її спроможність впоратися з багатьма назрілими проблемами, забезпечити широку політичну участь народу у прийнятті значущих державних рішень тощо.

Якщо у системі публічної влади провідна роль належить органам народного представництва, то в самих цих органах вона, природно, належить їх повноправним членам – депутатам. А від того як працюють самі депутати, багато в чому виявляється залежною і результативність діяльності представницьких органів[5]. Тож персональну участь і відповідальність депутатів у здійсненні народовладдя важко переоцінити.

Про демократію можна з упевненістю говорити як про доконаний факт суспільного і державного життя, чинну форму влади лише за умови формування якісного та високопрофесійного депутатського корпусу, міцно пов'язаного у своїй діяльності пріоритетами інтересів і потреб виборців. На жаль, така якість цього сегменту політичного класу українського суспільства – лише тенденція, а не доконаний факт. І в напрямі перетворення цієї тенденції на провідну лінію розвитку дуже багато доведеться зробити.

Австрійський дослідник Й.А. Шумпетер вважає, що система народного представництва виникла як результат узгодження існуючих форм правління з ідеологією народовладдя. За умов втрати монархічною харизмою своєї колишньої привабливості правничий розум віднайшов свою комірчину, в якій і містилася ідея представництва[6].

Ідея народного представництва як політична доктрина формується за доби розкладу феодального ладу[7]. І саме починаючи з тих часів, можна говорити про перші спроби втілення зазначеної ідеї у державну практику.

Прямо протилежна точка зору також висловлювалася в науковій літературі, зокрема К. Каутський, Л. Дюгі та деякі автори обґрунтовували наявність системи представництва за більш ранніх часів (починаючи з античної Греції та Риму), намагалися простежити певні етапи у її розвитку тощо [8;9].

Від часів античної Греції та до XVII століття можливість того, що депутатський корпус може складатися не з усіх громадян, а лише з певної кількості їхніх представників, перебувала поза увагою теорії і практики демократії[10]. Тільки англійські левеллери передбачили правомочність та необхідність представництва. Пізніше Дж. Локк стверджував, що воля більшості повинна формуватися „або між усіма, або між представниками, обраними ними”[10,45].

Система представництва дійсно не була винаходом геніїв та інтелектуалів, змодельована демократами, а розвинулася як середньовічний інститут монархічного та аристократичного правління. Його джерела виявляються, передусім, в Англії та Швеції у вигляді зібрань, які скликалися монархами, а іноді знаттю, для вирішення важливих державних проблем: стягнення податків, війни, королівського спадкування тощо[10].

Видатний дослідник проблем організації влади та народовладдя Ш.-Л. Монтеск'є справедливо писав, що оскільки у великій державі народ не може зібратися і управляти сам, то він повинен обрати своїх представників, щоб вони робили те, чого сам народ зробити не здатен[10,45-46].

Вже через кілька поколінь після Монтеск'є та Руссо представництво набуло загального розповсюдження у першу чергу завдяки його стовідсотковій реалізації у США як через повне визнання демократами і республіканцями, так і усім народом. У результаті демократію з учення та форми врядування у грецьких містах-полісах перетворилася у форму здійснення влади в рамках сучасної ліберальної демократії, завдяки чому англійський мислитель Дж. Мілль проголосив „систему представництва... головним відкриттям сучасної доби”, в результаті якого „вирішення всіх проблем, і теоретичних, і практичних, буде знайдене”[10].

Отже, система представництва виникла як результат об'єктивного історичного розвитку оптимальних форм здійснення влади, пройшла перевірку століттями народної оцінки та апробації загальнодемократичних принципів та ідей народовладдя, досвіду їхньої реалізації у практиці державотворення[11].

Такому історичному поступу не перешкодило і те, що після часів античної демократії система представництва від ранніх форм представницької демократії та станових зібрань Середньовіччя як безпосередніх попередників сучасних органів представницької влади і системи представництва в цілому, у сучасному вимірі не існували у Європі до середини 17 ст., а у США – до кінця 18 ст., а в більшості західноєвропейських країн – взагалі аж до 19 ст.

Отже, конституційною можна називати правову державу, у якій сповна реалізований принцип народовладдя, у тому числі через систему народного представництва. В такій державі юридичними засобами реально забезпечено максимальне здійснення, охорона і захист основних прав людини, які визнаються найвищою соціальною цінністю. Основою правової держави має стати конституційна, і всі ознаки, названі при характеристиці конституційної держави, не тільки цілком характерні правовій державі, без конституційного закріплення правова держава не має шансів. Таким чином, терміни «конституційна держава» та «правова держава» не співпадають, бо ж окрім ознак правової держави конституційна держава є демократична, соціальна, а з врахуванням особливостей сьогоденного стану справ у збереженні довкілля як простору людини також має бути ще й екологічна.

Тобто, сучасна держава утверджує своє право на «сучасність», зокрема, через ґрунтовну трансформацію своєї функціональної складової. Така трансформація відбувається шляхом виокремлення нових функцій держави, які або зовсім не були притаманні попереднім етапам державного розвитку, у тому числі і екологічної функції: держава бере на себе відповідальність за збереження власне самого суспільства як певної соціокультурної цілісності, а також середовища проживання людини, що, зокрема, включає в себе й контроль за станом довкілля.

Звідси, екологічна конституційна держава – це держава, у якій панує принцип верховенства права, у тому числі права людини на сприятливе для життя довкілля, принцип поділу влади, у тому числі із врахуванням запропонованого автором раніше нового підходу до поділу влади, виділення в окрему гілку влади контрольно-наглядових органів влади, на які покладено безпекові функції, у тому числі і у сфері екологічної безпеки. Не викликає сумнівів необхідність закріплення у конституції держави її визначення не тільки як правової і соціальної, але й екологічної.

Отже, у якості теоретико-методологічного обґрунтування того, яку модель держави творити на заміну постіндустріальній державі в умовах нового світового порядку, про доцільність поєднання посилення функцій держави і з необхідністю збереження ліберальних прав і свобод людини на фоні глобальних екологічних викликів, є пропозиція розвитку і творення екологічної держави. Тому стає питання про зміст та формулювання, зокрема, статті першої Конституції України, у якій наша держава названа «соціальною, правовою». Тобто, йдеться про сакраментальну кому, яка у відомій фразі «карати не можна помилувати» вирішує питання життя і смерті людини. У нашому випадку є можливість у майбутньому прибрати кому у згаданій частині статті 1 Конституції України та доповнити цю статтю словом «екологічна», не тільки визначивши Україну як екологічну державу, а зафіксувавши таким чином поєднання двох згаданих вище тенденцій у розвитку і моделюванні влади.

Екологічною держава може називатися тоді, якщо вона відповідає певним критеріям, коли в основу її функціонування покладено певні конституційні положення:

- закріплена у конституції як у Суспільному договорі екологічна функція держави та її екологічні обов'язки перед суспільством і людиною відповідно до принципу верховенства права;

- розвинута системи екологічного права, в основі якої - інститут екологічних прав і свобод людини;
- створено інституційні основи для забезпечення реалізації екологічної функції держави;
- сформований збалансований економіко-правовий механізм охорони довкілля;
- діє незалежний громадський контроль суспільства за реалізацією екологічного законодавства;
- утверджується принцип спільної відповідальності держави і суспільства за майбутнє життєве середовище;
- наявний загальносуспільний екологічний діалог;
- розвинута еколого-правова культура, яка лежить в основі прийняття рішень;
- сформовані еколого-правові мотивації поведінки і життя еліти.

Можемо відзначити, що сьогодні маємо підстави говорити про можливість формування в Україні основ екологічної держави у рамках зазначеної вище теоретико-методологічної парадигми. Зокрема, в Конституції України закріплена екологічна функція держави, затверджений економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища, який реалізував міжнародно-правовий принцип «забруднювач платить», громадські організації отримали доступ до участі у визначенні екологічної політики держави, сформоване розвинуте екологічне законодавство, яке закріплює екологічні права і свободи людини і громадянина, в основі яких – право на екологічну безпеку, гарантоване ст. 50 Конституції України. Подібна модель має місце і в ряді інших держав.

Тому конституційне право на екологічну безпеку зараз маємо розглядати як обов'язок держави перед громадянським суспільством забезпечувати право людини на сприятливе навколишнє природне середовище на основі принципу верховенства права, який втілює у собі як визнання людини вищою соціальною цінністю, так і розуміння екологічних прав і свобод, перш за все, основоположного права людини на сприятливе довкілля, такими, які визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Список використаних джерел

1. Костицький В.В. До питання про сучасну державу / Костицький В.В.// Соціологія права. – 2016. - № 4. – С. 3-14;
2. Тойбнер Г. Контуры конституционной социологии: преодоление исключительности государственного конституционализма / Г. Тойбнер // Сравнительное конституционное обозрение. – 2016. - №1(110). – С. 41-5.
3. Пейн Т. Права людини / Т. Пейн; пер. з англ. – Л., 2000. – С. 176.
4. Габермас Ю. Демократія, розум, нравственность. Московские лекции и интервью / Ю. Габермас. – М.: КАМІ, Academia, 1995. – С. 216.
5. Безуглов А.А. Советский депутат: государственно-правовой статус. – М.: Юрид. лит., 1971. – С. 3.
6. Шумпетер Йозеф А. Капіталізм, соціалізм і демократія. – К.: Основи, 1995. – С. 307-308.
7. Миронов О.О. Конституционный статус депутатов парламентов // Журн. рос. права. – 1997. - №4. – С. 130.
8. Каутский К. Парламентаризм и народное представительство. – Одесса, 1905. – С. 22, 84; Дюги Л. Конституционное право. Общая теория права. – М., 1908. – С. 412-413.
9. Український парламентаризм: минуле і сучасне. монографія / За ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Парламентське вид-во, 1999. – С. 5-6.
10. Даль Р. Демократія и её критики. - М.:РОССПЭН, 2003. – С. 44-45.
11. Савельев В.А. Капитолий США: прошлое и настоящее. - - М.: Мысль, 1989. – С. 275.

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ЗЛОЧИННОГО ВИДОБУВАННЯ БУРШТИНУ В УКРАЇНІ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Максіменцев М.Г., кандидат економічних наук, Харківський національний університет внутрішніх справ

Maximintsev M. Features of the mechanism of criminal mining of amber in Ukraine: criminological analysis

Анотація. Стаття присвячена дослідженню механізму злочинного видобування бурштину. Встановлено, що епізодичне видобування здійснюється окремими громадянами чи невеликими групами до 3 осіб, з розподілом технічних ролей. Вилучення бурштину з надр здійснюється механічним способом: у 75 % випадків – шляхом гідророзмиву ґрунту, у 25 % – простим викопуванням. Кримінально-промислове видобування бурштину-сирцю здійснюється цілодобово, способом гідророзмиву, має розгалужену функціональну структуру, яка включає: «адміністративне ядро», мережевих «контролерів-модераторів», групи «фізичної підтримки» та нелегальних старателів, канали збуту.

Ключові слова: надра, надрокористування, злочинність, механізм, видобування, бурштин, промисел.

Annotation. The article is devoted to the study of the mechanism of amber's criminal extraction. It is established that incidental mining is carried out by individual citizens or in small groups of up to 3 people, with the distribution of technical roles. The extraction of amber from the subsoil is carried out mechanically: in 75 % of cases – by hydrodiluting the soil, in 25 % – by simple digging. Criminal-industrial mining of amber is carried out around the clock, by a method of water-jetting, it has a branched functional structure, which includes: «administrative core», chain «controllers-moderators», «physical support» groups and illegal prospectors, sales channels.

Key words: subsoil, subsoil use, crime, mechanism, mining, amber, craft.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Незаконне видобування бурштину-сирцю в Україні набуло загрозливих масштабів. При цьому заподіюється істотна шкода не лише такій складовій довкілля як надра, а й іншим компонентам екосистеми: розмиваються ґрунти, знищуються ліси, страждає фауна. Незаконно видобутий бурштин тонами вивозиться контрабандним шляхом закордон, а отримані від цих промислів кошти підживлюють регіональні та загальнодержавні організовані злочинні угруповання, які в тому числі представлені активними агентами впливу в політиці. Відтак, цей різновид злочинної діяльності має комплексну соціально деструктивну властивість, вимагає вжиття рішучих заходів у протидії його поширенню. Важливу роль при цьому має наукове забезпечення кримінологічної практики, чільне місце в якому посідає знання про механізм індивідуальної злочинної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Принагідно зауважимо, що проблеми протидії незаконному видобуванню бурштину в Україні присвячені праці Ю. А. Казанцева, Т. В. Корнякової, В. К. Матвійчука, Г. С. Поліщука, Ю. А. Турлової, Л. С. Хмуровської та інших учених. Визнаючи їх ґрунтовний характер та значущість для кримінологічної доктрини й практики, зауважимо, що питання про механізм злочинного видобування бурштину-сирцю у вітчизняній науці майже не висвітлені, залишаються не дослідженими.

Мета статті полягає у наданні виявленні, описі та поясненні кримінологічно значущих особливостей механізму незаконного видобування бурштину в Україні.

Виклад основного матеріалу. Механізм кримінальних практик щодо його безпосереднього вилучення з надр має відмінності в залежності від того чи вчиняються злочини епізодично, разово, чи постають усталеною формою злочинної діяльності, кримінальним промислом.

Епізодичне видобування бурштину-сирцю здійснюється окремими громадянами чи невеликими групами (2–3 особи). Вилучення вказаної корисної копалини з надр

здійснюється механічним способом. У 75 % випадків – з використанням способу гідророзмиву ґрунту.

Найбільш поширеною є група у складі 3 осіб з розподілом ролей по обслуговуванню мотопомпи та безпосереднім вилученням із надр бурштину-сирця. Так, наприклад, 18.05.2016 р. о 06 год. 30 хв. гр.-н Ф. за попередньою змовою групою осіб з гр.-нами К. та М. незаконно, шляхом гідророзмиву ґрунту за допомогою мотопомпи заводського виробництва марки «МП-800» в кварталі 63 Федорівського лісництва, що неподалік с. Олексіївка Сарненського району Рівненської області, здійснювали видобування бурштину-сирцю. При цьому, гр.-н Ф. здійснював безпосереднє обслуговування роботи мотопомпи, за допомогою якої подавалась вода по пожежних шлангах під тиском до місця гідророзмиву ґрунту, гр.-н К. здійснював гідророзмив ґрунту за допомогою металевої тички з шрайбером, гр.-н М. слідкував за пожежними шлангами та підтягував їх до місця розмиву, де в подальшому знаходився з підхваткою з метою незаконного видобування бурштину-сирцю [1].

У 25 % незаконний видобуток бурштину-сирцю здійснюється шляхом простого викопування. У 98 % місцем злочину є лісові масиви з піщаними ґрунтами, у 2 % – узлісся, прилеглі до автомобільних доріг ділянки. Пісок за допомогою лопат вилучається з землі та поміщається у пристрої для просіювання. Зазвичай для цього використовують побутові сита. Внаслідок просіювання у ситі залишається каміння. Отримувана вигода за день роботи коливається від 200 до 20 000 грн. Глибина ям, які залишаються після видобування бурштину-сирцю таким способом, досягає 10 м. Окрім іншого це створює загрозу представникам фауни, пошкоджується коренева система дерев.

Трапляються також й окремі випадки видобування бурштину на власній або орендованій земельній ділянці з використанням самохідних землерийних машин, бульдозерів та іншої техніки. Так, траплялося, коли місцеві жителі отримували дозвіл на копання ставка чи інші земельні роботи, маючи на меті здійснювати незаконний видобуток бурштину [2, с. 277].

Кримінально-промислове видобування бурштину-сирцю має інший механізм. Взагалі питання кримінальних промислів у кримінології відноситься до категорії недостатньо розроблених. Зазвичай ці промисли досліджуються в контексті організованої, професійної злочинності, а використання цієї категорії («промисли») покликано підкреслити подібність кримінальних практик до легальної трудової діяльності, бізнесу за ознаками систематичності, стійкості, плановості, керованості доходності.

Так, зокрема, О. І. Гуров вбачає у феномені організованої злочинності відносно масове функціонування стійких керованих співтовариств злочинців, що займаються здійсненням кримінально карних діянь як промислом (бізнесом) і, що створюють за допомогою корупції систему захисту від соціального контролю [3, с. 19]. Аналогічне бачення організованої злочинності наводять І. В. Сервецький та Ю. Ю. Чуфрін, визнаючи за нею особливу систему соціальних відносин злочинної діяльності, направленої на монопольне розширення сфер нелегальної економічної діяльності з метою одержання максимальних матеріальних доходів у вигляді промислу при максимальній захищеності керівного ядра шляхом корумпування та втягування у злочинну діяльність працівників державних (у тому числі правоохоронних) органів з метою уникнення кримінального покарання [4, с. 114].

І хоча, як видається, зазначені вчені дещо спрощують розуміння феномену організованої злочинності, виключаючи з нього менш стійкий сегмент спільних кримінальних практик, а також минаючи вказівку на їх діяльнісні ознаки (а вони є важливими у зрізі самодетермінації злочинності), для нашого дослідження важливим є те, що кримінальний промисел відтворюється саме як організована злочинність. І не будь-якої, а найбільш розвиненої, системної і стійкої її частини.

Як і будь-який інший вид злочинного промислу незаконне видобування бурштину є складно організованою системою, що об'єднує сотні, іноді тисячі людей, розгалужену функціональну структуру, яка включає:

1) *«адміністративне ядро»* – невелика група осіб (до 5) з числа організаторів злочинного промислу, яка поширює свій вплив на 2, рідше три райони Волинської, Рівненської чи Житомирської областей. Цей вплив полягає у: а) організація за мережевим принципом «контролерів-модераторів» на місцях; б) безпосереднє чи опосередковане (через політичних акторів – окремих народних депутатів, голів та депутатів місцевих рад, представників обласних державних адміністрацій тощо) налагодження та підтримання корупційних зв'язків з районним та обласним керівництвом правоохоронних органів; в) вирішення конфліктів з конкуруючими суб'єктами кримінального промислу, а також з представниками правоохоронних органів; г) здійснення системної протидії розслідуванню у випадку викриття злочинної діяльності та спроб притягнення до кримінальної відповідальності одного з «адміністраторів» вищого чи мережевого рівнів; д) налагодження та підтримання каналів збуту незаконно видобутого бурштину-сирцю; е) концентрація, розподіл, легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом;

2) *мережеві «контролери-модератори»* (20–30 осіб), до функцій яких входить:

а) налагодження системи рекрутування старателів;

б) організація та контроль за роботою фільтраційних пунктів – своєрідних контрольно-пропускних пунктів, які забезпечують специфічний режим на територіях видобування бурштину-сирцю. Цей режим включає в себе контрольований в'їзд та виїзд з цих територій з метою забезпечення обов'язкового та повного оплатного вилучення видобутої корисної копалини, запобігання потрапляння в зони видобутку сторонніх осіб;

в) організація змінного режиму цілодобової роботи з видобутку бурштину. Одна зміна триває 10–11 год. Перезмінка здійснюється двічі на добу триває біля 1 год. В деяких районах протягом часу перезмінки місцевим жителям відкривається контрольований доступ на ділянки видобутку, де вони мають змогу вручну, з використанням сачків збирати бурштин-сирець, який залишився у воді після вимивання ґрунту нелегальними старателями. Зібраний у такий спосіб бурштин також повністю підлягає оплатному вилученню на фільтраційному пункті;

г) стягнення неформальної плати за можливість здійснення видобутку бурштину-сирцю. Розмір такої плати в залежності від району коливається від 450 до 650 дол. США з одного гідророзмивного пристрою (мотопомпи) за добу роботи. При цьому можливість здійснення незаконного видобутку бурштину на таких ділянках мають, як правило, виключно місцеві мешканці, що при перетині фільтраційного пункту підтверджується поміткою про реєстрацію в паспорті. Особи зі сторонньою реєстрацією допускаються до промислу як виняток, при постійному проживанні в районі промислу, що має бути підтверджено свідченнями місцевих мешканців, залучених до незаконного видобування бурштину.

д) первинне акумулювання незаконно видобутого бурштину та грошей як незаконних внесків нелегальних старателів за можливість здійснювати видобуток;

е) організація та підтримання системи безпеки, формування груп «фізичної підтримки»;

3) *групи «фізичної підтримки»* (до 50–100 осіб на один район в області) здійснюють функції:

а) охорони ділянок видобутку, розташовуючись на фільтраційних пунктах;

б) опору правоохоронним органам, конкуруючим суб'єктам у сфері злочинного промислу. Так, наприклад, гр.-н Д., мешканець смт. Клесова Сарненського району Рівненської, створив організовану групу у кількості 12 осіб, до складу якої залучив односельців, з чітким розподілом функцій та ролей між ними. Спільники розробили план збору місцевого населення, готування та вчинення злочинів, пов'язаних з опором працівникам правоохоронних органів з метою перешкодити останнім виконувати службові обов'язки з виявлення та припинення фактів незаконного бурштиновидобутку. В результаті вказаною групою організовано масові заворушення

біля в'їзду в урочища «Смітник» та «Азалія» Сарненського району Рівненської області, де ними разом із місцевим населенням було заблоковано пересування працівників поліції (які намагалися припинити факти незаконного добування бурштину), вчинено щодо них насильство із застосуванням фізичної сили, а також пошкоджено службовий автотранспорт [5];

в) підтримання фактичного порядку, запобігання конфліктам між нелегальними старателями безпосередньо на ділянці видобутку. Членами груп «фізичної підтримки» є, як правило, фізично розвинені молоді люди, віком 20–30 років, озброєні пристроями для відстрілу патронів несмертельної дії, мисливською зброєю, в окремих випадках – кримінальною зброєю – пістолетами, автоматами;

4) *нелегальні старателі* – найбільш масова категорія осіб, задіяних у функціонуванні злочинних промислів. Це – особи, які безпосередньо, фізично здійснюють видобування бурштину-сирцю з надр.

100 % кримінально-промислового видобування бурштину-сирцю здійснюється шляхом гідророзмиву ґрунту (гідромеханічний спосіб). Вода подається під великим тиском, що вимиває землю на 6–9-метрову глибину. Бурштин легший за воду, тому спливає на поверхню. Його виловлюють сіткою або сачком. Беруть лише той, що має цінність для ювелірів, інше залишають. Якщо вода біліє, це означає, що сягнули глини, яка лежить під покладами бурштину. Щільність покладів бурштину нерівномірна, від 5–10 до 150 г. на кубометр породи. Ями після таких процедур злочинці не загортають, вони швидко заповнюються ґрунтовими водами [2, с. 277]. Цей спосіб супроводжується виносом мінерального ґрунту на поверхню родовища, не забезпечує повне вилучення бурштину з родовищ, призводить до зміни структури ґрунтів, утворення порожнин і відповідно здійснює негативний техногенно-екологічний вплив на навколишнє середовище [6, с. 354; 2, с. 277].

Для нагнітання води під тиском цього використовуються мотопомпи. Серед них найбільш часто використовуються: двоциліндрові заводського виробництва – Кентавр ЛДМ-100 Б», «Форте», МП-800, а також чотирьохциліндрові саморобні, на основі дизельних автомобільних двигунів «Mercedes-Benz» або «Volkswagen». Також використовуються додаткові засоби: пожежні рукави (зазвичай, діаметром 100 мм. чи 77 мм., довжиною 20 м., 30 м.), водозабірні шланги, шрайбери, металеві жердини (тички), довжиною біля 2 м., підсаки (підхватки, сачки).

Крім того, для транспортування людей, засобів та знарядь видобування бурштину використовуються легкові та вантажні автомобілі, мікроавтобуси, мотоцикли (часто в триколісний мотоцикл замість коляски-люльки монтують мотопомпу), освітлювальні засоби, прилади нічного бачення, біноклі, засоби зв'язку, інші технічні засоби. В окремих випадках злочинці можуть мати із собою зброю [2, с. 280].

Для забезпечення мотопомп водою вириваються канали від джерел води (річки, озера, меліораційні канали, водонапірні башти, колодязі). Середня довжина каналів – 400–600 м. Проте іноді такі канали простягаються на кілька кілометрів.

Епізодичні нелегальні старателі, тобто ті, хто здійснює незаконне видобування в «автономному режимі», зазвичай вчиняють злочини у періоди часу з 05 год. 00 до 10 год. 00 хв. та з 18 год. 00 хв. до 01 год. 00 хв. Ця обставина серед іншого зумовлена прагнення мінімізувати ризики викриття злочинної діяльності, а також вищим ступенем інтеграції цих злочинів у системи соціально корисної діяльності, аніж учасники кримінально-промислового видобування. Злочинні ж практики останніх, як вказувалося вище, організовані по змінному принципу, цілодобово.

Зауважимо, що триваюче вже більш як десятиліття кримінально-промислове видобування бурштину-сирцю у Житомирській, Волинській та Рівненській областях сприяло формуванню не лише усталених форм злочинності, налагодженої, спадкової системи кримінальних практик, а й специфічного соціокультурного середовища життєдіяльності сільських мешканців цих регіонів.

В цьому контексті В. М. Дрьомін слушно підкреслює, що предметна діяльність зумовлює її самодетермінацію. Самодетермінація злочинності можлива остільки, оскільки

в соціумі існує певна діяльність (у даному випадку – злочинна), яка щільно пов'язана з іншими видами діяльності. Самодетермінація злочинних форм поведінки відбувається через взаємообумовлення різних видів діяльності особи. Один вид предметної діяльності породжує інший вид предметної діяльності. Відбувається обмін діяльностями [7, с. 95]. А. Ф. Зелінський такого роду зв'язки небезпідставно ідентифікував зі зв'язками «розвитку» та «породження» [8, с. 90].

Злочинна діяльність одних індивідів втягує до своєї орбіти інших людей, які виявляються залежними від цієї діяльності. Формується порочне коло. Люди ведуть злочинний образ життя, створюють злочинне середовище, яке самі не лише конструюють, але і відтворюють за рахунок інших людей. В кримінологічному розумінні відтворення злочинності постає як соціальний процес, що полягає у безперервних циклах обміну результатами предметної діяльності [7, с. 95].

Участь особи у подібного роду мікросоціальному середовищі, що конструюється, консолідується на підставі та щодо злочинної діяльності, в тому числі й у сфері надрокористування, зрештою змінює і спрямованість особистості. Кожне наступне рішення про продовження триваючої злочинної діяльності або щодо окремого нового акту злочинної поведінки приймається набагато більш просто, швидко, без боротьби мотивів, як узвичаєне явище. Тому безумовно правий, я видається, був І. М. Даньшин, який констатував, що індивід, який став на шлях злочинного промислу, відмовляється від усталених позитивних соціальних норм поведінки та набуває нових, властивих певній анти суспільній групі, керуючись ними в ході задоволення потреб у міжособистісному спілкуванні [9, с. 24].

У зв'язку з цим не може не викликати стурбованості тривале функціонування злочинних промислів у Рівненській, Житомирській та Волинській областях щодо незаконного видобування бурштину-сирцю. Ці промисли забезпечують життєдіяльність значної частини населення вказаних регіонів. Але найголовніше те, що відбувається поступове, але невпинне формування своєрідної зони правової сингулярності, паралельної нормативності, що конкурує з офіційною, легальною. Їх зіткнення проходить по лініях правосвідомості, екологічної свідомості, соціальної функціональності місцевих органів апарату держави з одного боку, та неформальних, злочинних угруповань – з іншого. Останні не лише організують кримінальні практики у сфері надрокористування, а продукують соціальні регулятори більш широкого значення, які поширюються на низку суміжних видів позакримінальної діяльності, легітимізують у суспільній свідомості кримінальний видобуток бурштину-сирцю, посилюють явища правового нігілізму, сприяють самодетермінації злочинності, її спадковості, стійкості, інституціоналізованості.

Тому назва «бурштинова республіка», яка побутує у публіцистичному вжитку не є настільки алегоричною, якою може здаватися на перший погляд. Формуються цілі корпоративні кодекси, морально-правові покручі, схвальне ставлення до виснаження природних ресурсів на тлі знецінення значення держави. І не рахуватися з цим не можна, адже подібні системи на ламаються імперативними методами, їх треба елімінувати роками, застосовуючи довготривалі комплексні стратегії економіко-культурної реструктуризації та переорієнтування інституціональних засад суспільного розвитку.

Зауважимо також і на тому, що епізодичне видобування бурштину-сирцю цілком може трансформуватися у кримінально-промислове, інтегруватися із вже налагодженими усталеними кримінальними практиками. А надто в тих випадках, в яких незаконне видобування цієї корисної копалини здійснюється шляхом гідророзмиву ґрунту, адже придбання мотопомпи, додаткових технічних засобів передбачає більш-менш тривалий, масштабний видобуток, аби бути справою рентабельною. Тривале зайняття цією діяльністю без прикриття неодмінно пов'язане зі значним ризиком викриття. Крім того необхідність збуту відносно великих обсягів незаконно видобутого бурштину вимагає налагодження відповідного каналу збуту. Ці обставини у своїй сукупності зумовлюють нетривалість епізодичного видобування бурштину-сирцю. Зазвичай після 2–3 тижнів робіт

або відбувається злиття невеликої групи епізодичних старателів з організованим злочинним угрупованням, або припинення такої діяльності у зв'язку з викриттям правоохоронними органами чи під впливом погроз з боку осіб, які займаються кримінально-промисловим видобуванням.

Висновки. Дослідженням встановлено, що епізодичне видобування бурштину-сирцю здійснюється окремими громадянами чи невеликими групами (2–3 особи), з розподілом технічних ролей. Вилучення вказаної корисної копалини з надр здійснюється механічним способом. У 75 % випадків – шляхом гідророзмиву ґрунту. У 25 % – простим викопуванням. У 98 % місцем злочину є лісові масиви з піщаними ґрунтами, у 2 % – узлісся, прилеглі до автомобільних доріг ділянки. Кримінально-промислове видобування бурштину-сирцю має розгалужену функціональну структуру, яка включає: «адміністративне ядро», мережевих «контролерів-модераторів», групи «фізичної підтримки» та нелегальних старателів. 100 % кримінально-промислового видобування бурштину-сирцю здійснюється гідромеханічним способом. Для забезпечення мотопомп водою вириваються канали від джерел води (річки, озера, меліораційні канали, водонапірні башти, колодязі). Середня довжина каналів – 400–600 м., трапляються й кілометрові. Кримінально-промислове видобування бурштину-сирцю здійснюється цілодобово. На ділянці видобутку організується охорона, забезпечується робота фільтраційних пунктів, охорони.

Список використаних джерел

1. Вирок Сарненського районного суду Рівненської області. Справа № 572/2523/16-к. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59801110> (дата звернення : 07.12.2017).
2. Марко С. І., Татаров О. Ю. Криміналістична характеристика порушення правил охорони або використання надр на прикладі незаконного видобування бурштину. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. № 2. С. 273–285.
3. Гуров А. И. Организованная преступность – не миф, а реальность. М. : Знание, 1992. 79 с.
4. Сервецький І. В., Чуфрін Ю. Ю. Кримінальна відповідальність за вчинення злочину групою осіб, організованою групою та злочинною організацією. *Юридична наука*. 2015. № 3. С. 113–128.
5. На Рівненщині завершено досудове розслідування щодо 12 учасників масових заворушень та опору правоохоронцям. *Новини по-рівненські*. URL : <http://tomat.rv.ua/na-rivnenshchyni-zaversheno-dosudove-rozsliduvannia-shchodo-12-uchasnykiv-masovykh-zavorushen-ta-oporu-pravookhorontsiam/> (дата звернення : 03.10.2017).
6. Корнієнко В. Я. Аналіз сучасних технологій та вибір обладнання для вилучення бурштину із піщаних родовищ з найменшим техногенно-екологічним впливом на навколишнє середовище. *Вісник НУВГП*. 2007. Вип. 2 (38). С. 352–358.
7. Дрёмин В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : монография. Одесса : Юридична література, 2009. 614 с.
8. Зелинский А. Ф. Преемственность криминогенных ситуаций при рецидиве преступлений. *Проблемы правоведения*. 1979. Вип. 40. С. 87–91.
9. Даньшин І. М. Усталені форми злочинності (кримінологічний нарис). Х. : Акта, 2002. 110 с.

УДК 342. 951:(477)

ПРАВА ЛЮДИНИ У СФЕРІ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Руснак Л.М., кандидат юридичних наук, доцент кафедри професійних та спеціальних правових дисциплін Приватного вищого навчального закладу «Буковинський університет»

Rusnak L. HUMAN RIGHTS IN THE FIELD OF MEDICAL ACTIVITY: CONCEPT AND CLASSIFICATION

Анотація. Стаття присвячена дослідженню поняття та класифікації прав людини у сфері медичної діяльності в Україні, визначення правового статусу, характеристики прав, свобод та обов'язків

громадянина в сфері медичної діяльності, забезпечення нормативно-правової бази, проведення масштабних реформ, які поєднували б термінові втручання з очікуваним покращенням у середньостроковій перспективі.

Ключові слова: система охорони здоров'я, правовий статус, класифікація прав людини у сфері медичної діяльності, державна політика у сфері охорони здоров'я, медико-санітарна допомога.

Annotation. The article is devoted to the study of the concept and classification of human rights in the field of medical activity in Ukraine, the definition of the legal status, the characteristics of the rights, freedoms and responsibilities of the citizen in the field of medical activity, the provision of regulatory and legal framework, the implementation of large-scale reforms that would combine urgent intervention with the expected improvement over the medium term.

Key words: health care system, legal status, classification of human rights in the sphere of medical activity, state policy in the field of health care, medical and sanitary assistance.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах дії гібридної війни на території нашої держави, проблема дотримання прав людини і громадянина постає досить гостро, як на окупованих територіях, так і в державі в цілому. Сприйняття системою державного управління сукупності ідей, поглядів, переконань, поваги до честі, гідності і прав людини, турботи про її благо, різнобічний розвиток, про створення достойних людини умов суспільного життя розглядається як гуманістичний вимір у системі державного управління. Право на життя, здоров'я, повагу, захист честі, гідності, недоторканність і безпеку в демократично організованому суспільстві визнаються найвищою соціальною цінністю, а їх утвердження й забезпечення розглядаються як головний обов'язок держави та один з основних пріоритетів державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Науковцями вважається, що правильне трактування термінів, понять та класифікація з питань прав людини на життя та охорону здоров'я як методологічної основи державного управління здорово-охоронною сферою уможливить більш повне їх розуміння як природних та невід'ємних прав людини та громадянина, що мають захищатися державою.

Мета статті. Більш глибоко і всебічно дослідити конкретно-правові явища, розкрити їхню сутність, осмислити глибинні процеси, що відбуваються в них, адже таке дослідження здійснюється не тільки на основі емпіричних даних, але й на базі раніше пізнаного і закріпленого в наукових поняттях суттєвого, необхідного, закономірного для розкриття особливостей прав людини та громадянина у сфері медичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Права людини у сфері медичної діяльності – це передбачені міжнародними і внутрішньодержавними нормативно-правовими актами положення, що гарантують людині охорону здоров'я і надання медичної допомоги при виникненні захворювання. Серед міжнародно-правових документів, що містять положення, присвячені правам громадян у сфері медичної діяльності, необхідно виділити Загальну декларацію прав людини (прийняту на третій сесії Генеральної Асамблеї ООН резолюцією 217 А (III) 10 грудня 1948 р.), яка проголошує, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд і необхідне соціальне обслуговування, що необхідне для підтримки здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення на випадок безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, настання старості або іншого випадку втрати коштів для існування від незалежних від неї обставин. Материнство і дитинство надають право на особливе піклування і допомогу. Усі діти, що народилися у шлюбі або поза шлюбом, повинні користуватися однаковим соціальним захистом [5].

Враховуючи теоретико-правовий поділ права на об'єктивне (встановлене, гарантоване і забезпечене державою) і суб'єктивне (міра юридично можливої поведінки), важливо усвідомити, що запропоноване вище визначення прав людини у сфері медичної діяльності – варіант об'єктивного права. У той же час не менш важливо орієнтуватися в питаннях суб'єктивних прав людини у сфері медичної діяльності. У зв'язку з цим можна дати визначення суб'єктивного права людини в сфері медичної діяльності, під яким

розуміють міру можливої поведінки людини, спрямованої на використання норм права, що містяться у законодавстві про охорону здоров'я [6].

У соціально орієнтованій державі, до якої прагне Україна, питанням юридичного забезпечення суб'єктивних прав людини повинна бути приділена особлива увага. Тому, без сумніву, варто погодитися з академіком В. П. Сальніковим, що будь-яке суб'єктивне право має соціальну цінність настільки, наскільки його можливо реалізувати. Здійснення ж конституційних прав, свобод та інтересів для громадян означає можливість вимагати від інших осіб дій, що відповідають змістові реалізованих ними прав [3].

Правовий статус, як характеристика прав, свобод та обов'язків громадянина в сфері медичної діяльності, характеризується визначеними особливостями. Виділяють кілька видів правових статусів:

1. Загальний правовий статус громадянина в сфері медичної діяльності – це перелік прав, обов'язків і відповідальності, характерний для всіх громадян України. Насамперед, без сумніву, мова йде про норми Конституції України, ст. 49 яка визначає, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно.

2. Спеціальний правовий статус людини в сфері медичної діяльності – це перелік прав, обов'язків і відповідальності в галузі медицини, притаманний окремим категоріям людей (вагітні жінки і матері, неповнолітні, військовослужбовці, громадяни похилого віку, інваліди й ін.). Як приклад, необхідно навести положення розділу VII Основ законодавства України про охорону здоров'я «Охорона здоров'я матері та дитини».

3. Індивідуальний правовий статус людини в сфері медичної діяльності – це перелік прав, обов'язків і відповідальності в галузі медицини, властивий конкретному індивідові. Слід зазначити, що індивідуальний правовий статус людини – найбільш динамічний варіант правового статусу, оскільки він залежить від професії, віку, статі людини. Варто зазначити значний ступінь схожості правового змісту індивідуального правового статусу людини і суб'єктивного права людини в сфері медичної діяльності [8].

Як уже зазначалося, велике значення у справі юридичної регламентації медичної діяльності має забезпечення прав людини у сфері медичної діяльності. Справді, будь-яке право людини в галузі медицини може бути реалізовано тільки в тому випадку, коли воно додатково забезпечується зрозумілим механізмом. Ідеальний варіант – наявність підзаконного акта, у якому прописаний механізм здійснення конкретного права людини. Загалом забезпечення прав людини у сфері медичної діяльності є системою організаційно-правових засобів, призначених для реального втілення у життя прав людини, що містяться у нормативно-правових актах, присвячених регулюванню медичної діяльності. Необхідно розрізняти такі напрями забезпечення прав людини у сфері медичної діяльності:

6. нормативно-правовий (створення юридичних документів, що містять механізми реалізації прав громадян);

7. організаційний (створення умов, за яких стає можливою реалізація прав громадян);

8. фінансово-економічний (збільшення витрат на охорону здоров'я у бюджетах різних рівнів, реалізація цільових програм);

9. інформаційний (діяльність засобів масової інформації, спрямована на інформування громадян про свої права) [3].

Розглянемо класифікацію прав людини у сфері медичної діяльності.

Класифікація, що найбільш задовольняє потреби медичного права, є такою:

I. Права людини у галузі охорони здоров'я:

7. Право на охорону здоров'я.

8. Право на інформацію про фактори, що впливають на здоров'я.

9. Право на медико-санітарну допомогу.

II. Права окремих груп населення у галузі охорони здоров'я:

1. Права членів сім'ї.

2. Права вагітних жінок і матерів.
3. Права неповнолітніх.
4. Права військовослужбовців.
5. Права людей похилого віку.
6. Права інвалідів.
7. Права фізичних осіб, які постраждали від аварії на Чорнобильській АЕС, що проживають в екологічно несприятливих районах.
8. Права осіб, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі, на одержання медичної допомоги.

III. Права пацієнтів:

1. Загальні права пацієнтів.
2. Права пацієнтів в окремих напрямках медичної діяльності (трансплантологія, психіатрія, імунопрофілактика й ін).

Існує також право на медико-санітарну допомогу. При захворюванні, втраті працездатності й в інших випадках громадяни мають право на одержання медико-санітарної допомоги, що включає комплекс спеціальних заходів, спрямованих на сприяння поліпшенню здоров'я, підвищення санітарної культури, запобігання захворюванням та інвалідності, на ранню діагностику, допомогу особам з гострими і хронічними захворюваннями та реабілітацію хворих та інвалідів. Лікувально-профілактична допомога надається поліклініками, лікарнями, диспансерами, клініками науково-дослідних інститутів та іншими акредитованими закладами охорони здоров'я, службою швидкої медичної допомоги, а також окремими медичними працівниками, які мають відповідну ліцензію [10].

Сучасні тенденції, що визначають пріоритети державної політики у сфері охорони здоров'я, обумовлені цілями соціально-економічного розвитку країни, в якості яких проголошено сталість економічного зростання, поліпшення добробуту населення, посилення людського потенціалу, підвищення якості медичних послуг і на фоні цього подолання демографічної кризи [1].

Вивчення ефективності практичної медицини свідчить, що майже 50% приросту динаміки тривалості життя забезпечується клінічним профілактичним і лікувальним обслуговуванням. Для реалізації соціальної функції охорони здоров'я необхідно вирішити питання використання переваг факторів, які впливають на передчасну смертність. Це значною мірою залежить від ефективності національної системи охорони здоров'я та її важливих складових, зокрема, первинної медико-санітарної допомоги. Насамперед, потрібно подолати інерційні чинники збільшення смертності в Україні, на негативну дію яких указують статистичні дані. Вивчення й оцінка здоров'я населення на основі медичної та економічної статистики, результатів цільових і соціологічних обстежень мають бути підґрунтям для реформування системи охорони, удосконалення організаційно-економічних форм її функціонування [1].

Зміцнення здоров'я населення потребує державної політики, спрямованої на розвиток та інтенсифікацію ресурсів охорони здоров'я, формування відповідної нормативно-правової бази, підвищення ефективності організаційно-функціональної структури медичного обслуговування населення, переорієнтації медичних закладів переважно з лікування на профілактику захворюваності, забезпечення міжвідомчого і міжгалузевого співробітництва [1].

Незважаючи на певний прогрес, результати у сфері охорони здоров'я в Україні залишаються дуже поганими. У середньому українці живуть приблизно на 11 років менше, ніж інші європейці. Порівняно з країнами ЄС, приблизно 80% цих «надмірних смертей» припадають на відносно молодий вік – між 15 та 60 роками життя. Основними вбивцями є неінфекційні захворювання, такі як серцево-судинні недуги та рак. У 2016 р. приблизно 85% усіх смертей були викликані серцево-судинними захворюваннями, раком та зовнішніми чинниками, включно з нещасними випадками та отруєннями. Такі кепські

результати пов'язані з недостатнім піклуванням населення про своє здоров'я, домінуванням тютюнової та алкогольної залежності, а також – що надзвичайно важливо – з нездатністю наявних медичних закладів ефективно запобігати, виявляти і лікувати хвороби. Проблема полягає не у фізичній доступності медичних послуг. Навпаки, в Україні є вже надмірна кількість лікарень та лікарняних ліжок, приблизно на 40% більше, ніж у середньому в країнах ЄС [2].

Проблема полягає в неефективному розподілі та використанні ресурсів, у десятиліттях недофінансування розвитку галузі та величезній корупції, що наскрізь пронизала галузь. Україна повинна і може краще дбати про здоров'я своїх громадян. Необхідно вжити термінових заходів для недопущення колапсу системи та відбудови інституційного фундаменту як на центральному, так і на регіональному і місцевому рівнях з метою надання громадянам України якісних медичних послуг, яких вони потребують і заслуговують [2].

Висновки. Зважаючи на велику кількість проблем, що потребують вирішення, необхідно впровадити більш масштабні реформи, які поєднують термінові втручання з очікуваним покращенням у середньостроковій перспективі. Найголовніше полягає у консолідації всіх ресурсів – державних і приватних, національних та міжнародних – навколо єдиної мети: вивести Україну з теперішнього паралічу системи охорони здоров'я [2]. Вирішення цього питання та наступне удосконалення законодавства із зазначених питань є важливою тематикою наступних наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Новіков В. Соціальні наслідки Євроінтеграції України: система охорони здоров'я. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09542.pdf>
2. Система охорони здоров'я України: час змін. *WORLD BANK*. URL: <http://www.worldbank.org/uk/news/opinion/2015/04/06/ukraines-health-system-time-for-change>
3. URL: http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/internal/medprav/lectures_stud/uk/stomat/ptn/ медичне правознавство.htm
4. Ковбасюк Ю. В. Енциклопедія державного управління : у 8 т. К. : НАДУ, 2011. Т. 1 : Теорія державного управління. 2011. 748 с.
5. Захист прав людини – найголовніша національна ідея України. *Українська правда*. URL: <http://blogs.ppravda.com.ua/authors/kolesnichenko/4f3365b572044/>
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13.
7. Рабінович П. М. Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістовна класифікація. *Право України*. 2010. № 2. С. 20.
8. Реформа медицини. *Децентралізація влади*. URL: <http://decentralization.gov.ua/reforms/item/id/6>
9. Реформа системи охорони здоров'я. *Реанімаційний Пакет Реформ*. URL: <http://rpr.org.ua/groups-rpr/13reforma-systemy-okhorony-zdorovja/>
10. Реформування системи охорони здоров'я в Україн. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=752:reformuvannya-sistemi-okhoroni-zdorov-ya&catid=8&Itemid=350

УДК 342.9

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ НА АВТОМОБІЛЬНОМУ ТРАНСПОРТІ

Скрипа Є.В., кандидат юридичних наук, докторант кафедри поліцейського права Національної академії внутрішніх справ

Skrypa Ye. LEGAL PRINCIPLES OF ACTIVITY OF SUBJECTS OF SAFETY OF SAFETY ON A MOTOR TRANSPORT

Анотація. У статті, на основі аналізу норм чинного законодавства України, досліджено правові засади діяльності суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті. Зазначено, що на сьогоднішній день правові засади діяльності суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті, являють собою великий масив нормативно-правових актів різної ієрархічної приналежності,

починаючи від міжнародних договорів та закінчуючи національними підзаконними документами вищих та центральних органів влади.

Ключові слова: правові засади, правове регулювання, суб'єкт, забезпечення безпеки, автомобільний транспорт.

Annotation. In the article, on the basis of the analysis of the norms of the current legislation of Ukraine, the legal principles of activity of subjects of safety in road transport are investigated. It is noted that to date, the legal principles of the activity of road safety entities are a large array of legal acts of various hierarchical affiliations, ranging from international treaties to national subordinate documents of higher and central authorities.

Keywords: legal framework, legal regulation, subject, security, road transport.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У Конституції нашої держави вказано, що в Україні визнається та діє принцип верховенства права [1]. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню [2, с.154]. Виходячи із офіційної позиції Верховного Суду, що виступає центральною як для теорії, так і для юридичної практики, право – це основний важіль впливу на суспільні відносини, у зв'язку із чим доречним є висновок, що будь-яка суспільна категорія, явище чи діяльність у певній сфері, наприклад, функціонування суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті, має відповідне юридичне підґрунтя, або ж, як прийнято говорити з наукової позиції – правові засади. Правові засади діяльності суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті пропонуємо розглядати, як сукупність положень ратифікованих на території України міжнародно-правових актів, законів та підзаконних нормативних документів (указів Президента, постанов і декретів Кабміну та нормативних актів інших органів виконавчої влади, постанов Верховної Ради України) які регулюють окремі аспекти роботи спеціально уповноважених суб'єктів у сфері забезпечення безпеки на автомобільному транспорті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема забезпечення безпеки на автомобільному транспорті неодноразово ставала предметом дослідження у працях: О.І. Запорожець, С.В. Бойченко, О.Л. Матвеева, С.Й. Шаманський, А.В. Малько, Т.І. Дмитруха, С.М. Маджд, І.Г. Бакаєва, О.О. Вишневецький, О.В. Ткаченко та багато інших. Однак, незважаючи на чималу кількість наукових розробок, питання щодо визначення правових засад діяльності суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті, практично залишилось по за увагою науковців.

Саме тому метою статті є: визначити та розглянути правові засади діяльності суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті.

Виклад основного матеріалу. Переходячи до виділення конкретних правових засад, першочергову увагу слід приділити Конституція нашої держави. Саме Основний Закон є правовим «каркасом», що визначає «правила юридичної гри» на території України, яким мають слідувати усі без виключення учасники правовідносин. Яким чином її положення впливають на сферу діяльності суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті? В даному аспекті Конституція визначає найцінніші принципи їх роботи, яким останні мають неухильно слідувати, а саме: принцип законності; найвищої цінності людського життя; рівності усіх суб'єктів та недопустимості дискримінації; принцип презумпції невинуватості; індивідуальності юридичної відповідальності; принцип обов'язку додержання та виконання законодавчих та інших нормативних приписів тощо [1]. Крім того, Конституція чітко розмежовує гілки державної влади та встановлює компетенцію кожної з них, на основі чого здійснюється подальший розподіл

прав і обов'язків державних органів в різних сферах, зокрема у контексті забезпечення безпеки на автомобільному транспорті [1].

Далі, вважаємо за необхідне приділити увагу міжнародно-правовим актам. В сфері діяльності суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті міжнародні акти відіграють значну роль та являють собою значну частину правових засад. Крім того, їх положення в певній мірі виступають базисом для національного законодавства у досліджуваній сфері. Одними з ключових в даній групі правових засад діяльності суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті, зокрема є Угода про прийняття єдиних технічних приписів для колісних транспортних засобів, предметів обладнання та частин, які можуть бути встановлені та/або використані на колісних транспортних засобах, і про умови взаємного визнання офіційних затверджень, виданих на основі цих приписів видана Організацією Об'єднаних Націй у 1958 році. Даною угодою встановлюють єдині технічні приписи, яким повинні відповідати з метою використання в країнах, що їх виготовляють, деякі транспортні засоби, предмети обладнання та частини, а також полегшення використання на території держав-сторін угоди транспортних засобів, предметів обладнання та частин, офіційно затверджених на основі зазначених приписів компетентними органами будь-якої держави-сторони угоди [3].

Крім того, Угодою було встановлено порядок та особливості спеціальної адміністративної процедури, через яку компетентні органи договірних держав після проведення необхідних перевірок заявляють, що транспортний засіб, предмети обладнання або частини, подані виготовлювачем, відповідають приписам відповідних міжнародних правил. Надалі, після її здійснення виготовлювач засвідчує, що всі транспортні засоби, предмети обладнання та частини, що з'явилися на ринку, були виготовлені у повній відповідності до офіційно затвердженого типу [3].

Зазначена угода лягла в основу іншого міжнародного документа виданого ООН – Конвенції про дорожній рух від 1968 року, якою було прийнято та затверджено одноманітні правила руху з метою полегшення міжнародного дорожнього руху та підвищення безпеки на автомобільних дорогах. Положення даного акту встановлюють єдиний нормативний «взірець», відповідно до якого країни-учасниці Конвенції видають власні національні правила дорожнього руху. У Главі II документу регламентовано вимоги щодо дорожніх знаків та сигналів, прав та обов'язків учасників дорожнього руху, водіїв безпосередньо, розміщення на дорозі, порядку обгону та руху в рядах і таке інше [4].

Серед міжнародних правових засад діяльності суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті необхідно відмітити Угоду про прийняття єдиних умов періодичних технічних оглядів колісних транспортних засобів і про взаємне визнання таких оглядів. В статті 1 Угоди зазначається, що договірні сторони приймають правила щодо періодичних технічних оглядів колісних транспортних засобів, зареєстрованих або допущених до експлуатації на їхній території, і на взаємній основі визнають огляди, які проводяться відповідно до таких правил. Положеннями документу визначаються: порядок, межі та інші аспекти проведення технічних оглядів колісних транспортних засобів; форма та зміст міжнародного сертифікату технічного огляду; єдині приписи щодо періодичних технічних оглядів колісних транспортних засобів стосовно охорони навколишнього середовища; мінімальні вимоги, які висуваються до огляду [5].

До правових засад діяльності суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті також відноситься Конвенція про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу від 1997 року. Документом регулюються загальні умови міжнародних автомобільних перевезень пасажирів і багажу, які включають організацію перевезень і отримання права на їх здійснення, порядок страхування, прикордонного, митного, санітарного та інших видів контролю. Конвенція поширюється на перевізників сторін договору, які виконують перевезення пасажирів у міжнародному сполученні автобусами незалежно від країни їх реєстрації, та має для них обов'язкову силу, а також на

перевезення пасажирів та їх багажу автобусами, якщо в договорі перевезення зазначено, що перевезення здійснюється територіями не менш як двох сторін договору і пункт відправлення або пункт призначення знаходиться на території однієї із сторін [6].

Одразу після міжнародних нормативно-правових актів найвищими за юридичною силою є закони. Одним з подібних є кодифікований нормативно-правовий акт – Кодекс України про адміністративні правопорушення, завданням якого є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством [7].

Як правова засада діяльності суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті, цінність наведеного акту полягає в тому, що він визначає порядок та підстави притягнення даними суб'єктами до адміністративної відповідальності осіб, які вчинили адміністративні правопорушення у галузі автомобільно-транспортної безпеки. При цьому, адміністративним правопорушенням, відповідно до КУпАП є протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [7]. По суті, КУпАП визначає можливості суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті щодо максимально оперативного та одного з найбільш сурових типів реагування на діяльність, яка виходить за рамки належного правового режиму, прийнятого та бажаного у вказаній галузі.

Зазначимо, що окрім КУпАП, існує багато інших законодавчих актів, які в тій чи іншій мірі регламентують діяльність суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті. Наприклад, у Законі України «Про транспорт» визначається, що транспорт – це одна з найважливіших галузей суспільного виробництва і покликаний задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях. Розвиток і вдосконалення транспорту здійснюється відповідно до державних цільових програм з урахуванням його пріоритету та на основі досягнень науково-технічного прогресу і забезпечується державою [8].

Необхідними до розгляду є положення Закону України «Про автомобільний транспорт», які регулюють відносини між автомобільними перевізниками, замовниками транспортних послуг, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, пасажирями, власниками транспортних засобів, а також їх відносини з юридичними та фізичними особами - суб'єктами підприємницької діяльності, які забезпечують діяльність автомобільного транспорту та безпеку перевезень [9].

До того ж, законом регламентовано питання державного регулювання та контролю діяльності автомобільного транспорту, які спрямовані на: забезпечення якісного та безпечного функціонування автомобільного транспорту; визначення пріоритетних напрямів розвитку та шляхів оптимізації діяльності автомобільного транспорту; забезпечення балансу інтересів держави, органів місцевого самоврядування, користувачів транспортних послуг та підприємств, установ, організацій, інших юридичних та фізичних осіб - суб'єктів господарювання на автомобільному транспорті незалежно від форм власності; захист національного ринку транспортних послуг та суб'єктів господарювання, що здійснюють свою діяльність у сфері автомобільного транспорту та інше [9]. Зазначений нормативно правовий акт закріплює особливості ліцензування на автомобільному транспорті, що спрямоване на визначення початкових і поточних умов надання послуг з перевезень пасажирів і небезпечних вантажів, а також найважливіших параметрів обслуговування споживачів. При цьому завданнями ліцензування у сфері автомобільного транспорту визначено: підвищення ефективності використання транспортних засобів; забезпечення соціальних стандартів транспортного обслуговування;

забезпечення використання сертифікованих і дозволених для використання транспортних засобів тощо [9].

В системі правових засад забезпечення діяльності суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті варто також згадати Закон України «Про дорожній рух», який регулює суспільні відносини у сфері дорожнього руху та його безпеки, визначає права, обов'язки і відповідальність суб'єктів – учасників дорожнього руху, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, об'єднань, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та господарювання [10]. В додаток до цього вказаний Закон: встановлює компетенцію Кабінету Міністрів України, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади і об'єднань громадян в сфері забезпечення дорожнього руху та безпеки на автомобільному транспорті; визначає права та обов'язки учасників дорожнього руху; закріплює стандарти та типи автомобільних доріг та вулиць, вимоги до транспортних засобів, норми організації дорожнього руху тощо [10].

Крім положення діяльності суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті, крім вищенаведених законів, регулюються нормами ряду інших актів того ж типу, а саме: Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», Закону України «Про Національну поліцію», «Закону України «Про перевезення небезпечних вантажів», Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», Закону України «Про приєднання України до Європейської Угоди про міжнародні перевезення небезпечних вантажів (ДОПНВ)»

До правових засад діяльності суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті наряду із законами відносяться підзаконні нормативно-правові акти, які регламентують більш конкретні, безпосередньо наближені до сфери роботи зазначених суб'єктів питання. Наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 №103 затверджено Положення про Державну службу України з безпеки на транспорті, яка визначає правовий статус, функції, завдання та повноваження Укртрансбезпеки [11].

Постанова Кабміну від 08.11.2006 №1567 затверджує Порядок здійснення державного контролю на автомобільному транспорті, який визначає процедуру здійснення державного контролю за додержанням суб'єктами господарювання, які провадять діяльність у сфері автомобільного транспорту, вимог законодавства про автомобільний транспорт, норм та стандартів щодо організації перевезень пасажирів і вантажів автомобільним транспортом, норм міжнародних договорів про міжнародне автомобільне сполучення, виконанням умов перевезень, визначених дозволом на перевезення на міжбласних автобусних маршрутах, вимог Європейської угоди щодо роботи екіпажів транспортних засобів, які виконують міжнародні автомобільні перевезення, дотриманням габаритно-вагових параметрів, наявністю дозвільних документів на виконання перевезень та відповідністю виду перевезень, відповідних ліцензій, внесенням перевізниками-нерезидентами платежів за проїзд автомобільними дорогами [12].

Крім того, відмітити слід один з найголовніших підзаконних нормативних актів, положення кого відносяться до сфери забезпечення безпеки на автомобільному транспорті та діяльності у ній відповідних суб'єктів – Постанову Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 №1306 «Про Правила дорожнього руху». Положеннями акту регламентовано широке коло питань, пов'язаних із правами та обов'язками різних осіб під час використання автомобільного та інших типів транспорту, а також встановлюється єдиний порядок дорожнього руху на всій території України [13].

Крім вищенаведених, до числа правових засад роботи суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті доречно віднести постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України», «Про затвердження Положення про Міністерство інфраструктури України», «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів автомобільним транспортом,

міжнародних перевезень пасажирів та вантажів автомобільним транспортом», «Про затвердження Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту», а також численні нормативні акти, що видаються в рамках діяльності даних суб'єктів безпосередньо з питань їх діяльності.

Особливість даних нормативних актів полягає в тому, що вони не тільки встановлюють пріоритетні напрями роботи, права і обов'язки тих чи інших суб'єктів, але й також закріплюють засоби, принципи та процедури досягнення поставлених цілей, визначають очікувані результати, що є протиположними констатованих проблематик, зокрема у сфері забезпечення безпеки на автомобільному транспорті.

Висновок. Отже, у підсумку необхідно зазначити, що на сьогоднішній день правові засади діяльності суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті, являють собою великий масив нормативно-правових актів різної ієрархічної приналежності, починаючи від міжнародних договорів та закінчуючи національними підзаконними документами вищих та центральних органів влади. Загалом, складену в даному аспекті ситуацію можна визначити як позитивну, так як робота суб'єктів забезпечення безпеки на автомобільному транспорті не тільки має вичерпний регламент, але й постійно удосконалюється відповідно до перспективних шляхів розвитку, що має вираження у стратегічно спрямованих нормах різного роду концепцій, програм та інших подібних актах.

Список використаних джерел

1. Конституція України: закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. ст.141.
2. Подорожній Є.Ю. Особливості юридичної відповідальності у трудовому праві України. дис ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016.
3. Угода про прийняття єдиних технічних приписів для колісних транспортних засобів, предметів обладнання та частин, які можуть бути встановлені та/або використані на колісних транспортних засобах, і про умови взаємного визнання офіційних затверджень, виданих на основі цих приписів: угода, міжнародний документ від 20.03.1958. Офіційний веб-портал законодавства України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_343.
4. Конвенція про дорожній рух: конвенція, міжнародний документ від 08.11.1968 // Головний правовий портал України «Ліга закон». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU70K01U.html.
5. Угода про прийняття єдиних умов періодичних технічних оглядів колісних транспортних засобів і про взаємне визнання таких оглядів: угода, міжнародний документ від 13.11.1997. *Офіційний вісник України*. 2007. №19. ст.779.
6. Конвенція про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу: конвенція міжнародний документ від 09.10.1997. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_034.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: закон, кодекс від 07.12.1984 №8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. №51. ст.1122.
8. Про транспорт: закон від 10.11.1994 №232/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. №51. ст.446.
9. Про автомобільний транспорт: закон від 05.04.2001 №2344-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №22. ст.105.
10. Про дорожній рух: закон від 30.06.1993 №3353-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №31. ст.338.
11. Про затвердження Положення про Державну службу України з безпеки на транспорті: постанова від 11.02.2015 №103. *Офіційний вісник України*. 2015. №22. ст.34.
12. Про затвердження Порядку здійснення державного контролю на автомобільному транспорті: постанова, від 08.11.2006 №1567. *Офіційний вісник України*. 2006. №45. ст.68.
13. Про Правила дорожнього руху: постанова від 10.10.2001 №1306. *Офіційний вісник України*. 2001. №41. ст.1852.

ПРАВОВА ПРИРОДА ВІДНОСИН У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИ

Тильчик О.В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного права і процесу та митної безпеки Університету ДФС України;
Мороз Н.С. кандидат юридичних наук, в.о. доцента кафедри адміністративного права та адміністративного процесу, факультет №3 Львівський державний університет внутрішніх справ

Tilchik O.V., Moroz N.S. LEGAL NATURE OF RELATIONS IN THE FIELD OF PROVISION INFORMATION SECURITY OF A PERSON

***Анотація.** У статті розглядаються питання правової природи відносин у сфері забезпечення інформаційної безпеки особи. На підставі комплексного підходу до аналізу чинного законодавства України розкриваються сутність відносин у сфері забезпечення інформаційної безпеки у контексті розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і систем. З позиції інформаційного права, з погляду на методологічні засади розвитку інформаційного суспільства, розглядається забезпечення інформаційної безпеки особи.*

***Ключові слова:** правові відносини, інформаційна сфера, безпека особи, інформаційно-комунікаційні технології.*

***Abstract.** The present paper the problem of the legal nature of relations in the field of provision information security of a person in the context of the development of information and communication technologies and systems are revealed.*

In this paper, we discuss the problem of legal provision of information security of a person in the conditions of the development of the information society dictates the necessity of creating a comprehensive model of information security. The model can be implemented through the development of the Concept of information security of the person, which includes the key principles of state policy in the field of providing information security of the person, tasks and mechanisms for implementing the state policy, the expected results of its implementation solely due to a systematic approach to improving the legislation, taking into account the importance of information security.

The purpose of this paper is to conduct an analysis of the legal nature of relations in the field of information security of the person.

The methodology is based on principles of the development of the information society, the provision of information security of a person is considered.

Conclusions regarding of the factors influencing the nature of relations in the information society, taking into account the dynamics of offenses in the information sphere, the challenges and threats that have a destructive effect on the person as the main participant in information relations, remain the imperfection of national information legislation, the lack of real mechanisms for counteracting challenges and threats in the information space are made.

***Keywords:** legal relations, information sphere, personal safety, information and communication technologies.*

Постановка проблеми. Стан захищеності особи від внутрішніх і зовнішніх загроз, її інформаційна безпека є важливою складовою національної безпеки. Динаміка і характер розвитку інформаційного суспільства відкривають широкі можливості для інтенсифікації новітніх викликів і загроз, спрямованих на особу як вразливий суб'єкт інформаційних відносин. Про актуальність забезпечення безпеки в інформаційній сфері свідчить затвердження Указом Президента України від 25.02.2017 № 47/2017 Доктрини інформаційної безпеки України – системи офіційних поглядів, що визначає національні інтереси як об'єктивно значущі потреби особи, суспільства та держави в забезпеченні їх захищеності. Масштабні перетворення в умовах розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій стають чинником загострення проблем національної безпеки, актуалізують тенденції реалізації інтересів особи, суспільства та держави у забезпеченні інформаційної безпеки.

Ступінь наукової розробленості теми. Дослідження правової природи відносин у сфері забезпечення інформаційної безпеки особи знайшли відображення у працях відомих

вчених: В. Авер'янова, О. Андрійко, О. Баранова, В. Брижка, Н. Бортник Л. Білої, В. Гаращука, С. Єсімова, М. Коваліва, А. Маращука, В. Ортинського, О. Остапенка та ін. Враховуючи, що національна юридична наука традиційно пов'язує аналіз впровадження інформаційних технологій з різними напрямками юридичної діяльності, доцільно розглянути правову природу відносин у сфері забезпечення інформаційної безпеки особи в контексті розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Метою статті є аналіз правової природи відносин у сфері забезпечення інформаційної безпеки особи.

Виклад основного матеріалу. Нові виклики та загрози ХХІ століття призводять до розуміння важливості ролі правового забезпечення інформаційної безпеки особи, суспільства та держави. Термінологія «нові виклики і загрози», яка широко застосовується в міжнародному праві, в умовах розвитку інформаційного суспільства, стала характерною для науки інформаційного права. Виникнення нових викликів і загроз в інформаційній сфері пов'язано з проявами тероризму, поширенням в мережі Інтернет матеріалів екстремістської спрямованості та інформаційно-психологічного впливу, прикладом яких можуть виступати радикальні дії в мережі, що виражаються в погрозах або закликах застосування насильства, що викликають у людини страх за особисту безпеку, злочинність з використанням інформаційних технологій.

Вся система юридичних засобів щодо забезпечення інформаційної безпеки перебуває в постійному робочому стані: законодавець під час регулювання тих чи інших суспільних відносин, враховуючи їхні особливості, бере з неї все те, що найкраще підходить для досягнення поставленої мети. Причому в цій системі немає таких юридичних засобів, які були б жорстко прив'язані до якої-небудь однієї сфери суспільних відносин, що регулюється, використовувалися б в одній і були б протипоказані в іншій з цих сфер. Але для кожної галузі права характерний певний «набір» юридичних засобів, їх специфічне поєднання тут детерміноване особливостями впорядкування відносин у цій сфері життєдіяльності суспільства [1, с.22].

Правове забезпечення становить сукупність правових засобів, що створюють умови і гарантують ефективну реалізацію суб'єктивних прав, включаючи не тільки нормативно-правові акти, а й розпорядчі акти органів державної виконавчої влади, адміністративні та судові рішення тобто усі акти, що мають правові наслідки. Стосовно правового забезпечення інформаційної безпеки заслуговує на увагу думка С. Єсімова і О. Яреми, які розглядають правове забезпечення інформаційної безпеки як частину системи інформаційного права, що обумовлено комплексною природою інформаційного права. Водночас правове забезпечення інформаційної безпеки є самостійним нормативним утворенням, що складається із системи норм інформаційного права, а також норм інших галузей права, що регулюють однорідні суспільні відносини, які виникають з приводу захисту інформації конфіденційного характеру, ліцензування діяльності щодо захисту інформації, а також установлюють відповідальність за інформаційні правопорушення [2, с. 251].

Правове забезпечення інформаційної безпеки особи розглядається як компонент правового забезпечення інформаційної безпеки, як сукупність нормативно-правових актів, правозастосовної практики, основних положень документів стратегічного планування, спрямованих на створення умов для реалізації суб'єктивного права особи на безпеку від внутрішніх і зовнішніх загроз в інформаційній сфері в умовах інформаційного суспільства.

Можна виділити низку ознак недосконалості правового забезпечення інформаційної безпеки особи на поточному етапі розвитку інформаційного суспільства: неповнота охоплення правовим регулюванням відносин, що становлять предмет правового забезпечення; наявність проявів викликів і загроз інформаційній безпеці особи, неефективність правових механізмів, що застосовуються для протидії таким викликам і загрозам; прогалини та протиріччя в нормативно-правовому забезпеченні, проблеми

правозастосовної практики; недостатньо сформований кореляційний взаємозв'язок між правовим забезпеченням інформаційної безпеки особи і ефективністю розвитку інформаційного суспільства.

Предмет забезпечення інформаційної безпеки особи – це теоретико-методологічні аспекти правового забезпечення інформаційної безпеки особи як сукупності нормативно-правових актів, ненормативних правових актів органів державної влади, правозастосовної практики, спрямованих на створення умов для реалізації суб'єктивного права особи на безпеку від внутрішніх і зовнішніх загроз в інформаційній сфері. Отже, предмет дослідження заснований на проблемах організаційно-правового характеру, пов'язаних із забезпеченням інформаційної безпеки особи при сучасній динаміці розвитку інформаційного суспільства. Розвиваючи один з важливіших висновків, сформульованих П. Рабіновичем щодо ефективності правового регулювання можна стверджувати, що для підвищення ефективності правового забезпечення інформаційної безпеки особи слід виходити з природи особи, закономірностей прояву та розвитку її сутності, її інтересів.

Суспільні відносини що складаються в інформаційному суспільстві та пов'язані з протидією загрозам інформаційної безпеки особи, мають особливу правову природу. Якщо власне інформаційні правовідносини становлять суспільні відносини, врегульовані нормами інформаційного права, що виникають в процесі пошуку, отримання, передачі, виробництва та поширення інформації, і пов'язані з ними відносини, то вагома частина цих відносин пов'язана з протидією викликам і загрозам інформаційній безпеці особи, суспільства та держави.

Інформаційним правовідносинам, які регулюються самостійною комплексною галуззю національного права – інформаційним правом, притаманні такі ознаки: виникають, змінюються та припиняються при обігу інформації; ці відносини складаються з приводу володіння певною специфікою об'єктів, до яких відносяться інформація, інформаційні об'єкти, інформаційні технології, явища, на які спрямовані інформаційні права і обов'язки.

А. Марущак зазначає, що сукупність норм інформаційного права, на відміну від інших галузей, регулює особливий предмет відносин. До складу предмета входять відносини, втілені: в інформації при різноманітті видів і форм її прояву та сформованих в результаті цього інформаційних ресурсах; в технологіях роботи з інформацією (інформаційних технологіях); в технологіях передачі інформації в телекомунікаційних мережах.

Важливий елемент інформаційних правовідносин є його суб'єкт, учасник, яким може бути особа як концепт у різних сутностях (людина, фізична особа, індивід, громадянин тощо), колективні суб'єкти, юридична особа, держава і органи публічної влади та місцевого самоврядування, громадські об'єднання, соціальні інститути. Це дає змогу зробити висновок, який має теоретико-правову значущість, про те, що в сучасному суспільстві інформаційні механізми не існують самі собою, вони невіддільні від суспільної системи і тісно взаємопов'язані з політикою, інтересами держави, окремими особами та іншими складовими, зокрема і правом [4, с. 182]. При цьому треба підкреслити доцільність збалансованості інтересів особи, всього суспільства загалом, держави в інформаційних відносинах. Особа в тріаді «особа – суспільство – держава» є ключовий учасник інформаційних відносин, увага до якого в умовах інформаційного суспільства буде тільки зростати. Характеризуючи важливу складову інформаційних правовідносин – його суб'єкта, слід приділяти увагу питанню інформаційної правосуб'єктності, що об'єднує дві складові: інформаційну правоздатність та інформаційну дієздатність.

Стосовно інформаційних правовідносин, пов'язаних з протидією викликам і загрозам інформаційній безпеці особи, слід зауважити, що під інформаційною правоздатністю можна розуміти встановлену можливість або здатність особи, що охороняється державою, вступати у визначену групу суспільних відносин. Особа набуває юридичні права, обов'язки у сфері інформаційної безпеки та несе юридичну

відповідальність за їх практичну реалізацію. Що стосується другого елемента інформаційної правосуб'єктності – інформаційної дієздатності, під нею стосовно вказаної групи суспільних відносин розуміється здатність особи власними діями в інформаційній сфері отримувати права, генерувати для себе правові обов'язки, нести юридичну відповідальність за правопорушення.

К. Ісмаїлов, розглядаючи новаційні концепції в теорії інформаційних правовідносин, характеризуючи інформаційну правосуб'єктність згадує, що тут розкриваються складові права на інформацію, безпосередньо сама інформація та її носії, дії сторін таких відносин з приводу реалізації права на інформацію [5, с. 69]. Незважаючи на виділення особи як суб'єкта інформаційних відносин у сфері інформаційної безпеки, не можна не враховувати інших важливих суб'єктів у цій сфері – суспільство та держава.

Характеризуючи особливості впливу на суб'єктний склад інформаційного суспільства, І. Сопілко зазначає, що інформаційні виклики гібридної війни є доволі різними за своєю природою і мають як локальний / короткостроковий вимір, наприклад, інформаційна окупація окремих регіонів, поширення безпрецедентних обсягів дезінформації та пропаганди, так і більш абстрактний / довгостроковий вимір [6, с. 65].

Громадянин, фізична особа нерозривно пов'язані з інформаційним фоном потреб в інформації і є активними одержувачами інформації. Чим більше розвинені різні демократичні інститути, тим міцніші зв'язки громадянина з державою та її структурою. Зміст інформаційних правовідносин, пов'язаних з протидією викликам і загрозам інформаційної безпеки особи, становить інший важливий елемент – його об'єкт, тобто те, на що ці правовідносини впливають.

Виходячи із загального уявлення про об'єкти правовідносин в теорії права, можна зробити висновок, що стосовно до предметної сфери дослідження об'єктом відповідних правовідносин виступає стан ступеня захищеності особи від загроз (внутрішніх і зовнішніх) в інформаційній сфері, і від цього стану, з урахуванням положень стратегічних документів, буде прямо залежати стан забезпечення національних інтересів в інформаційній сфері та рівень розвитку інформаційного законодавства.

Зміст (третій елемент аналізованих правовідносин, пов'язаних з протидією викликам і загрозам інформаційній безпеці особи) утворюють юридичні права і обов'язки учасників (суб'єктів), при цьому відповідними правами і обов'язками наділена особа, поряд з суспільством та державою та інші суб'єкти, які беруть участь в цих правовідносинах. Прикладом таких суб'єктів виступають Міністерство інформаційної політики, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, організаційні зв'язки структурних одиниць системи цих органів, у контексті їх особливого адміністративно-правового статусу як органів виконавчої влади, Національний інститут стратегічних досліджень, і інші органи позначені у розділі 6 Доктрини інформаційної безпеки України [7, с. 26].

Отже, досліджуючи правову природу інформаційних правовідносин необхідно виділити в сукупності всі три елементи, що їх утворюють: суб'єкт, тобто особу в інформаційному суспільстві, зацікавлену в ефективному правовому забезпеченні безпеки в інформаційній сфері, об'єкт, стан захищеності особи від зовнішніх і внутрішніх загроз в інформаційній сфері та зміст, як сукупність прав і обов'язків всіх учасників відносин. При цьому система прав і обов'язків – це центр правової сфери, в якій знаходиться ключ вирішення основних правових проблем. У правах і обов'язках не лише фіксуються зразки та стандарти поведінки, які держава вважає обов'язковими, корисними, доцільними для нормального функціонування суспільної системи, але й формулюються основні принципи взаємодії особи та держави. Визначаючи місце інформаційного права в системі національного права, А. Марушак акцентує увагу на двох важливих ролях норм, що відносяться до проблем інформації та інформатизації: перше, – це утворення певної системи, друге, – організація системи (з позиції теорії систем) [3].

Повному розкриттю правової природи правовідносин, пов'язаних з протидією

викликам і загрозам інформаційної безпеки особи, сприятиме виявлення специфіки методу їх правового регулювання.

Як зазначає В. Ортинський, розширення предметної сфери права, інформаційна насиченість галузей права, ускладнення завдань боротьби із правопорушеннями та інші фактори визначають необхідність як критичного осмислення існуючих методів, так і визначення меж їх застосування, вишукування можливостей виходу за межі усталених методів досягнення правових явищ [6, с. 6]. Метод правового регулювання інформаційних відносин, пов'язаних з протидією викликам і загрозам інформаційній безпеці особи, трансформується з базових методів правового регулювання, набуває в цих відносинах своє, специфічне забарвлення, унікальний набір прийомів і способів правового регулювання, характерний цьому міжгалузевому інституту. І галузі інформаційного права загалом, й інституту правового забезпечення інформаційної безпеки особи притаманний метод правового регулювання, що поєднує в собі елементи імперативного та диспозитивного методу правового регулювання. Це видно на прикладі норм Закону України від 01.06.2010 р. № 2297-VI «Про захист персональних даних». Диспозитивне регулювання, наприклад, встановлено в ст. 4 цього Закону, згідно з якою володілець персональних даних може доручити обробку персональних даних розпоряднику персональних даних відповідно до договору, укладеного в письмовій формі. Імперативне регулювання встановлено в досить великій кількості норм зазначеного Закону. Наприклад, в статті 6, зазначено, що обробка персональних даних здійснюється для конкретних і законних цілей, визначених за згодою суб'єкта персональних даних, або у випадках, передбачених законами України, у порядку, встановленому законодавством.

Специфіка методу інформаційного права відображається у поєднанні способів правового регулювання, визначеному основними напрямками та принципами державної інформаційної політики. І. Панова зауважує, що вбачається необхідним подальше опрацювання системи понять і уявлень, які властиві теперішньому періодові розвитку науки інформаційного права, що має визначати використання всіх доступних правових засобів і заходів щодо забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, відповідно до закономірностей динаміки інформаційного суспільства і існуючої інформаційної політики держави [8, с.39].

Висновки. Основними чинниками, які впливають на характер відносин в інформаційному суспільстві, з урахуванням динаміки правопорушень в інформаційній сфері, викликів і загроз, що роблять деструктивний вплив на особу, як основного учасника інформаційних відносин, залишаються недосконалість національного інформаційного законодавства, відсутність реальних механізмів протидії викликам і загрозам в інформаційному просторі. Проблема правового забезпечення інформаційної безпеки особи в умовах розвитку інформаційного суспільства диктує необхідність створення комплексної моделі інформаційної безпеки. Модель може бути реалізована шляхом розробки Концепції інформаційної безпеки особи, що включає ключові принципи формування державної політики в галузі забезпечення інформаційної безпеки особи, завдання та механізми реалізації державної політики, очікувані результати її реалізації виключно за рахунок системного підходу до вдосконалення законодавства, що враховує значення інформаційної безпеки.

Список використаних джерел

1. Демків Р. Я. Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти розуміння / Р. Я. Демків // Наук. вісник Ужгородського нац. ун-ту, Серія Право. 2015. Вип. 34. Т. 1. С. 19–23.
2. Ярема О. Г. Предмет правового забезпечення інформаційної безпеки в інформаційному праві / С. С. Єсімов, О. Г. Ярема // Наук. вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ. Серія юридична. 2016. № 2. С. 244–252.
3. Марущак А. І. Пріоритети розвитку інформаційного права України / А. І. Марущак // Інформація і право. 2011. № 1 (1). С. 20–27.
4. Єсімов С. С. Правове регулювання застосування інформаційних технологій для формування довіри до органів державної влади / С. С. Єсімов // Наук. вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ. Серія юридична. 2015. Вип. 1. С. 173–184.

5. Ісмайлов К. Ю. Новаційні концепції в теорії інформаційних правовідносин як джерела права / К. Ю. Ісмайлов // Південноукраїнський правничий часопис. 2015. № 2. С. 67–70.
6. Ортинський В. Новітні методи дослідження адміністративно-правових явищ / В. Ортинський // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2014. № 782. С. 5–9.
7. Ковалів М. В. Особливості адміністративно-правового статусу органів виконавчої влади / М. В. Ковалів, І. Б. Стахура // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2014. № 807. С. 22–26.
8. Панова І. В. Парадигма сучасного інформаційного права України / І. В. Панова // Інформація і право. 2014. № 3 (12). С. 31–40.

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Співзасновники журналу

Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України
Всеукраїнська громадська організація «Асоціація українських правників»
Всеукраїнська громадська організація Українська екологічна спілка
Адвокатське об'єднання "Василь Костицький і Партнери"

Редакційна рада

Шемшученко Ю.С., академік Національної академії наук України та НАПрН України, доктор юридичних наук, професор.

Гетьман А.П., академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, лауреат Державної премії, заслужений діяч науки та техніки України, Проректор з наукової роботи Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого (*голова редакційної ради*).

Костицький В.В., академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор (*головний редактор*).

Редакційна колегія

Андрейцев В.І., доктор юридичних наук, професор;

Балюк Г.І., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри екологічного права Юридичного інституту Київського національного університету і. Тараса Шевченка (*заступник головного редактора*);

Бобкова А.Г., доктор юридичних наук, професор, декан Економіко-правового факультету Донецького національного університету;

Срмоленко В.М., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедрою аграрного, земельного та екологічного права імені академіка Василя Зіновійовича Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України;

Каракаш І.І., кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Краснова Ю.А., доктор юридичних наук, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені В.З Янчука Національного університету біоресурсів та природокористування;

Кулинич П.Ф., доктор юридичних наук, завідувач сектором проблем аграрного та земельного права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії правових наук України;

Малишева Н.Р., доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, лауреат Державної премії України у галузі науки і техніки, Заслужений юрист України, завідувач відділу проблем аграрного, земельного та екологічного права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії правових наук України;

Мироненко І.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права ННЮІ ДВНЗ „Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника”;

Нагребельний В.П., кандидат юридичних наук, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України, старший науковий співробітник, заступник директора Інституту держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії правових наук України;

Новицька Н.Б., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор Університету ДФС України (*перший заступник головного редактора*);

Носік В.В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри трудового, земельного та екологічного права юридичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Олещенко В.І., кандидат географічних наук, професор кафедри землезнавства та геоморфології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка;

Розовський Б.Г., доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, професор Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля;

Романко С.М., кандидат юридичних наук, доцент доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права ННЮІ ДВНЗ „Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника”;

Сидор В.Д., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія» (*заступник головного редактора*);

Соколова А.К., доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри екологічного права Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого.

Редакція журналу не завжди поділяє позиції авторів з приводу висловлених проблем і не несе відповідальності за зміст авторських публікацій.

Журнал рекомендовано до друку Рішенням Вченої ради Інституту законодавчих передбачень і правової експертизи (протокол № 8 від 26.12.2018 р.).

Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи 01034, м. Київ, вул. Паторжинського, 4, оф. 8
тел./факс 228-50-12
e-mail редакції: ekolog.pravo@gmail.com

Підписано до друку 04.01.2019
Формат 60*84/8. Наклад 300пр.

Видавець і виготовлювач – «Видавничий дім» АртЕк»
вул. Оленівська, 8, м. Київ, Україна 04080
Тел./факс (044)426 19 62
Тел.: (067) 440-11-37
e-mail ph-artec@ukr.net
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК №4779 від 15.10.2014 р